

המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, ת.ד. 9288, חיפה 31092

gideonbe@012.net.il

בס"ד, כסלו תשס"ז, דצמבר 2006

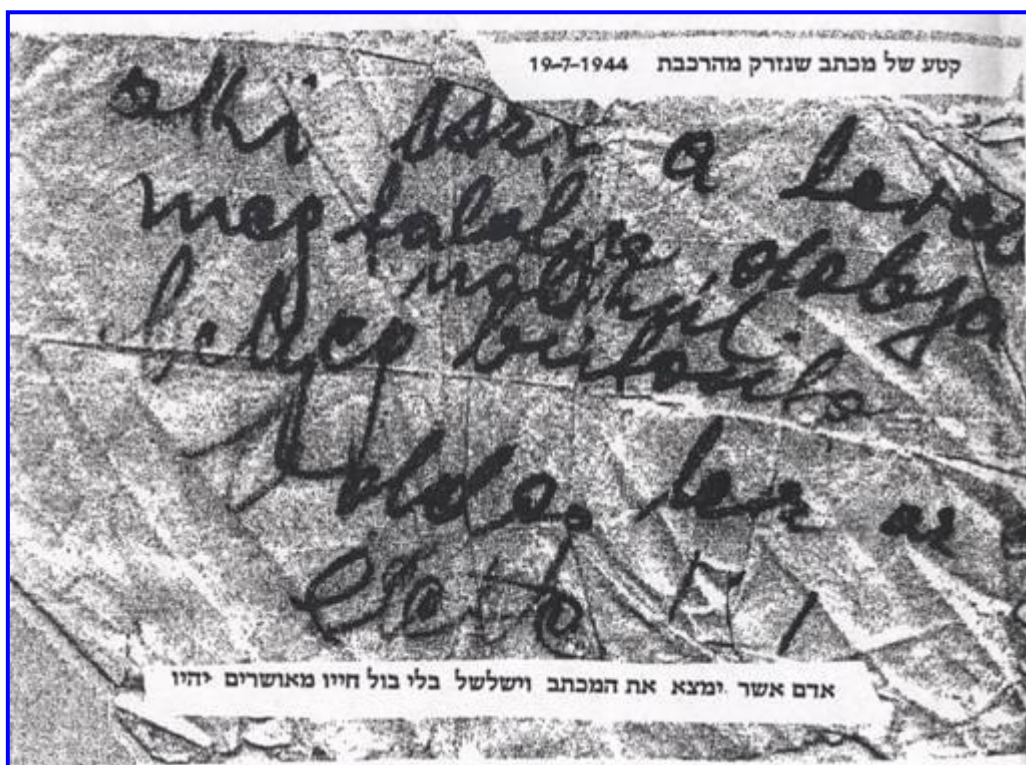

**ביטאון פורום שמירת
זיכרון השואה**
גיליון מספר 11

עורך: גדעון רפאל בן מיכאל

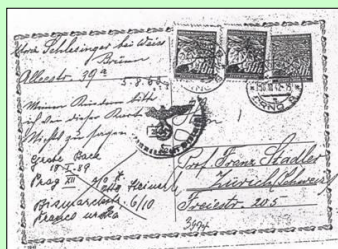
**מכתבים, גלויות, איגרות,
פתקים וכתובות על הקיר
מתקופת השואה**

תוכן העניינים

עמודים

- פתח דבר 3
- מכתבים המבטאים את הטרגדיה של יהודי גרמניה 4 - 7
- מכתבים שנזרקו מרכבות המובילות יהודים למחנות ההשמדה 8 - 9
- פרופ' יהושע טרונק: מכתבים משנות השואה 9 - 17
- מכתבה של זלמה מאיר לפני העברתה למחנה ההשמדה 17 - 19
- מכתבי משפחת עמנואל 20 - 21
- מכתב ובו דברי תורה וברכה מהסבא לנכד שהגיע למצוות.
- גלויה מאמא חנה לדוד תיאו בציריך.
- מכתב מצ'כיה 22
- מכתבים שלא הגיעו ליעדם 23 - 25
- כתובות עם מסרים על גבי קירות 25 - 27
- מכתבה של ילדה מגטו אדמפול 28
- מכתבים מחברי תנועות הנוער 27 - 39
- מכתבים מארגוני הנוער בארצות הכיבוש הנאצי 40 - 42
- מכתבו של הרב מיכאל דב וייסמנדל-
הפצצת מסילות הברזל למחנות ההשמדה 42 - 43
- צוואות במכתבים ואיגרות 43 - 46
- תחושותיה של אישה הנרדפת ע"י הגרמנים,
דאגותיה וגעגועיה להוריה 47 - 49
- העברת מסרים ומידע ע"י פתקאות 49 - 50
- מכתב שנכתב ע"י ניצולה לאחר המלחמה 50
- ביבליוגרפיה 52
- מקורות – מראי מקומות 52 - 53

פתח דבר

לחברי פורום שמירת זיכרון השואה, הפלפ והמרכה!

בביטאון זה, אני מביא מכתבים, גלויות, איגרות, פתקים והודעות הרשומות על קירות בנינים שנכתבו בתקופת השואה, המביעים בתמצית את הימים האפלים של תקופת השואה.

מתוך המקורות שהגעתי אליהם, אני מביא רק את מבחר הדברים שבחרתי.

אני תקווה כי בחירתי האישית, משקפת את תקוותיהם וכיסופיהם של יהודים שנרדפו ונרצחו בשדות הכיליון ע"י הגרמנים בתקופת השואה.

מבחינה היסטוריוגרפית, ישנה חשיבות רבה לדברים שנכתבו. הם נכתבו בעת התרחשות האירועים. הם אוטנטיים מאד. לא שיניתי מנוסח הכתיבה והתחביר של הכותבים וזאת כדי לשמור על האוטנטיות של רוח המכתבים.

ניתן למצוא מאות מכתבים שנכתבו בתקופת השואה. מקוצר היריעה לא ניתן להביא את כל המכתבים. הרוצה לדעת יותר ולהתעמק בנושא, יוכל למצוא ברשימה הביבליוגרפית מקורות רבים נוספים.

המכתבים מובאים בביטאון על פי נושאים ולא על פי הסדר הכרונולוגי של התאריכים.

ניתן לקרוא את הביטאון בדילוגים על פי תוכן העניינים ולחזור שנית לקריאה נוספת בתקופה מאוחרת יותר.

גדעון רפאל בן מיכאל
יו"ר הוועד המנהל ועורך הביטאון

מגורשת מגטו לודז' כותבת מכתב בעת ההמתנה לגירוש [ארכיון בית לוחמי הגטאות]

מכתבים המבטאים את הטרגדיה של יהודי גרמניה

יהודי גרמניה עשו מאמצים אדירים כדי להשתלב בחברה הגרמנית, בעיקר מההיבט החברתי והתרבותי.

רובם של יהודי גרמניה השתייכו למעמד הזעיר-בורגני ולשכבת האינטליגנציה העובדת. ורק אחוז קטן מהם נמנו עם הבורגנות האמידה, ומעטים בלבד עם המעמד הרכושני העשיר - תעשיינים גדולים ובנקאים. אך רב היה חלקם בחייה הרוחניים תרבותיים של גרמניה. רבים ממקבלי פרס נובל למדע היו יהודים. (בין 183 פרסי נובל, שחולקו עד שנת 1930 - היו ליהודים 11%, ומתוכם 9% ליהודי גרמניה).

היהודים היו מיוצגים באחוז ניכר בעיתונות, בספרות ובענפי התיאטרון השונים. גדול היה חלקם גם בין בעלי המקצועות החופשיים, בעיקר בין הרופאים והמשפטים. הואיל ומקצועות אלה ניכרים ובולטים בחברה, הייתה נוכחותם של יהודי גרמניה מורגשת ומוחשית. יהודי גרמניה עשו מאמצים עילאיים להשתלב בחברה הגרמנית. עליית הנאצים ופעולותיהם הנפשעות הייתה עבורם טרגדיה נוראה.

כ-100,000 מיהודי גרמניה השתתפו במלחמת העולם הראשונה, וכ-12,000 יהודים נהרגו בקרבות. בינואר 1933 חיו בגרמניה כ-525,000 יהודים, שהיו כ-1% מכלל תושבי גרמניה. 40% מהם התבוללו.

עם עליית הנאצים לשלטון וחקיקת חוקי הגזע והפוגרומים שהתחילו בנובמבר 1938 ב"ליל הבדולח" לא עמדה לזכות יהודי גרמניה נאמנותם המוחלטת למדינה ותרומתם בקידום התרבות והכלכלה בגרמניה. לא קמה תנועה של גרמנים שתזעק את זעקת יהודי גרמניה. רק מתי מעט פעלו למען היהודים. הייתה זו הטרגדיה הקשה מאד של יהודי גרמניה. גם ברגעים הקשים, חשבו שתחלוף הסערה - אך לשווא.

אוסקאר לודוויג בראנדט, יהודי, שניסה בכל מאודו להשתלב בתרבות הגרמנית והיה ידוע כסופר ומפיק הצגות תיאטרון. אשתו הייתה השחקנית מאגראט יעקובי. ב-1918 הוא ורעייתו יסדו אגודה קטנה, שערכה ערבים אומנותיים באחד האולמות הגדולים של ברלין והיו פתוחים גם בפני הציבור הרחב. ב-1925 היה מנהל תיאטרון גרמני, חיבר מחזות לראדיו, וגם הפיק אותם ושיחק בתחנות שידור ברבי גרמניה. שמו הלך לפניו. הוא נחשב כמחזאי הרדיו הטוב ביותר בגרמניה.

עם עליית הנאצים לשלטון, הקימו הנאצים את לשכת הסופרים, שעיקר תפקידה לפקח על היצירה הספרותית בגרמניה ולנטרל אותה מכל השפעה יהודית.

המכתבים שהוא כתב משקף את הטרגדיה של יהדות גרמניה.

המכתבים נכתבו לפרופ' ד"ר פ' זיגמונד-שולצה. הוא היה הראשון מבני הכנסייה האאוואנגלית בגרמניה שהבין כי עליית הנאצים לשלטון ב-1933 היא הרת אסון לעם היהודי. היה אחד הבודדים מפעילי התרבות הגרמנית שהיה לו יחס אוהד ליהודים. זאת הסיבה שאוסקאר לודוויג בראנדט כתב אליו את מכתביו.

ברלין צלנדורף
לבל-שטראסה 6
יוני 30, 1941

פרופ' ד"ר פ' זיגמונד-שולצה,
האגיאבאך-שטראסה 123
ציריך

ידיד יקר,

חודש, מוטב לומר חודשיים, של עליות וירידות מסחררות מסתיימים כאן לגבינו. ותנודות מטרידות אלה אשמות בכך שרק היום התיישבתי להודות על הגלויה שמיהרת לשגר לנו ואשר הרגיעה אותנו, שהעניין הכספי לא יקבע בהגירת בננו, ועל מכתבך האדיב מיום 19 ביוני המלמד באיזו נדיבות לב וידידות אמת חזרת לטפל בבן שלנו. אשתי ואני מושיטים לך ידיים בדמיוננו ולוחצים את ידיך בהוקרה.

ודאי שמעת בינתיים על מהלומה קשה שירדה כאן על ראשינו. סגירת הקונסוליות האמריקאיות אמנם אינה פוגעת רק בנו, אבל כל אחד חייב לדאוג לגורלו שלו מלבד הגורל שהוא נחלת כולנו. ומכה זאת קשה לנו שבעתיים... כי אנו חוזרים כמו בפעם הקודמת ואומרים לעצמנו כי הזנחת צד שלישי היא שגרמה לנו לנקלע למצב שכזה.

ובכן, זה המצב. קראו לנו למשרד ההגירה המקומי ביום שישי, 13 ביוני, שנגיש בקשה לדרכון. ביום חמישי אחר הצהריים שמענו שיום קודם לכן (11 ביוני) הפסיקה הקונסוליה האמריקאית להוציא אשרות. למרות ההפסקה שעשו האמריקאים צריכים היינו להמשיך בבקשה ובטיפול במשרדים הגרמניים, שכן אי אפשר לדעת כמה זמן תישאר הקונסוליה האמריקאית סגורה. אנו ממשיכים איפוא בהכנות. בינתיים נזדמן לנציגת הידידים שלנו באמריקה, המוכרת רשמית על ידי הקונסוליה האמריקאית, לשוחח אישית עם הקונסול בעניין שלנו וזה מסר לה שהוא מרוצה מן המסמכים בתיק שלנו (הצהרת פאסמור אלקינטון וכן אישור חברת האוניות HAPAG שהופקדו אצלה הוצאות הנסיעה של אשתי ושלי) וכי נסיעתנו מתעכבת רק בגלל ההפסקה במתן האשרות. אח"כ קיבלנו מן הקונסוליה, ב- 27 ביוני, את ההודעה (המשוכפלת) הבאה: "בתשובה לשאלתך ברצוננו להודיעך כי הטיפול בבקשות אשרה הופסק עד להודעה חדשה". על כל פנים, לא פנינו אליהם ב"שאלה" כלשהי; הכוונה כנראה לשאלות מצד אחד הקווייקרים.

תוכל אולי לשער לך, מה גרמה לנו הודעה זאת לאחר שנודע לנו, שבאמצעות הגב' סוטרו יום קודם לכן, שהקונסול בציריך השיב בחיוב על בקשת בננו להגירה. ואז נתקבל מכתבך האדיב מ- 19 ביוני, שבו הודעת לנו בטובך, בלי לדעת על השינוי בחל במצבנו, כי נמצא פתרון לבעיות הכספיות בקשר לנסיעת וולפגאנג.

אין טעם לחשוב כמה זמן תימשך ההפסקה "עד להודעה חדשה"; אנו מגששים באפילה. והמחשבה שלא מסתמן קץ ל"הפסקה" זאת ייתכן שיש לה צידוק מה. לפי שעה איננו רואים שום סיכוי אחד לפנינו. כבר בנינו מגדלים באוויר: אולי אפשר לקבל אשרת מעבר לשווייץ ולהשיג את אשרת ההגירה אצל הקונסול האמריקאי בציריך, מאד שהקונסול המקומי כבר הצהיר על כשרות תעודותינו? אולי אתה יודע מוצא כלשהו?

בשאלה איזה חפצים וכתבי-יד ייקח אתו לוך נטפל כאשר נמצא מוצא מן החשכה. נודע לי, שכל נוסע ראשי להוציא חינום מטר מעוקב אחד של מטען. זה די הרבה לצעיר כלוץ, שאין לו הרבה חפצים לקחת עמו. השאלה היא כמה יעלה המשלוח ברכבת לליסבון, מעל

ל- 50 הק"ג המותרים חינם? אך, כאמור, אלה הם שיקולים בטרם עת, טרם פתרנו את הבעיה כיצד להשיג ויזה לארה"ב. צר לי מאד שאני שוב מטריד אותך עם מצבנו הקשה. אנו משתדלים הרבה לשמור על עצבינו בנטל כבד זה. עדיין לא התייאשנו מלראות קרן תקוה לפתרון הקשיים שלנו בטרם יהיה אולי מאוחר מדי.

בברכות לבביות ובמיטב האיחולים מבית לבית,

שלך
אוסקאר לודוויג מאיר

[1]

עצומה

לנשיא לשכת הסופרים הגרמניה
למען אוסקאר לודוויג ומארגארט בראנדט
(הכתובת: אוסקר לודוויג ומארגרט מאיר,
ברלין-צלנדורף, לבל-שטאטה 6)

על הסופר אוסקאר לודוויג בראנדט, לאחרונה חולה אנוש באחד מבתי-החולים בברלין, מרחפת סכנת גירוש כלא-ארי במזרח אירופה יחד עם אשתו מארגארט, אף היא ממוצא לא-ארי.

כל מי שזכה להכיר זוג ספרותי זה מתקשה להשלים עם גירושם מגרמניה, כי ספק אם יש עוד אנשים שספגו לתוכם באהבה ויוקדת ובמסירות כזאת את האמת ואת היופי שבהתגלות השירה הגרמנית והפיצו אותה ברבים יותר משני אלה המושרשים עמוק בישות הגרמנית.

מנעוריו כשחקן במה, נטע אוסקאר לודוויג בראנדט התלהבות למחזה הגרמני בלב אלפי אנשים. בתפקידו כמנהל התיאטרון הגרמני בריגה ייצג את תרבות גרמניה במקום חשוב זה. כמנהל התיאטרון הגרמני בוויימאר קנה נפשות לאוצרות הספרות הגרמנית בלב גרמניה. לא היה דומה לו בהחייאת הלחנים המקומיים והפולקלור השירי של אזורי גרמניה השונים בתחנות השידור הגרמניות. יצירתו שלו היא שיר תהילה נעלה לאשה ולאם הגרמנית. המולדת הגרמנית היא מוקד כל מחשבתו ורגשותיו בשירתו.

קריאתו בשירה הגרמנית גילתה לעיני מאות אלפים את היופי הטמון ביצירה הספרותית; בדיקלום "מר ירח" לגיתה ו"ההבטחה" לשילר, של שירי מתיאס קלאודיוס (Matthias Claudius) ומריקה (Moerike), הביא את הנוער לתחושת הבשורה של הישות הגרמנית. מרשימים עוד יותר מזה היו הדיקלומים מפי גב' מארגארט בראנדט, שמעדה לצד בעלה כשווה לו בהבחנה, באמנות ובכישרון וליוותה אותו כשגריר האמת האמנותית והיופי הספרותי של גרמניה ברחבי גרמניה ומחוצה לו.

קשה לנו, לאלה שזכו להתנסות במסירותם הנלהבת לרוח הגרמנית וליופי הגרמני, קשה לנו להעלות על הדעת שיגורשו מן הארץ האהובה עליהם כל כך בלב ובנפש. אפילו יחלים א"ל בראנדט ממחלתו האנושה, תוצאת המהלומות הקשות שהנחיתו עליו הזמנים האלה, לעולם לא יתגבר על ייסורי הגוף והנפש הכרוכים בהגליה לגיטו במזרח-אירופה. הגורל עצמו, לדעתנו, חייב להתקומם נגד מעשה נלעג מעין זה.

[חתמו:פ' זיגמונד-שולצה ומספר סופרים]

[2]

שווארצז, 29 באוגוסט, 1943

[לזיגמונד-שולצה]
פרופסור יקר,

... מדודי בברלין קיבלתי ידיעה, שקיבל באמצעות מכר שגורש לטרזיינשטאדט, כי במארס שעבר סבא נפטר שם. כמה רציתי, שאדם נחמד זה בן 84 יזכה, אחרי כל הסבל שעבר עליו, לראות ימים טובים יותר. בזמננו צריך להסתפק בידיעה (לפי דברי עצמו) שחיו שם היו נסבלים יחסית, ושלא התנסה עוד בתלאות. גב' גיהיב, שמוסרת לך דרישת שלום יחד עם בעלה, מספרת לי כי לפי שמועות משוודיה עומדת טרזיינשטאדט לפני "חיסול". קשה לה להאמין, אך הדבר מדאיג אותה והיתה רוצה לדעת אם שמעת משהו על כך. ובכלל, קיבלת איזה ידיעות ממחנות הגירוש? אולי יש אפשרות להעביר ליושבי המחנות ידיעות מהימנות, במידה שיגיעו לידיהם, על גורל קרוביהם במחנות אחרים? אשתדל להשתתף בוועידה בברן ואולי עוד יזמן לי לראותך לפני צאתי לג'נבה – בתנאי שיהיו תוצאות. מכל מקום, אשתתף בוועידה.

בברכות חמות, שלך
לוי (בראנדט)

[3]

באד שאננבורג
אוקטובר 26, 1943

[לזיגמונד-שולצה]
פרופסור יקר,

סלח לי שאני מטריח אותך בשאלה שמטרידה רבים כאן. זה ימים אחדים תלויה על לוח המודעות הודעה על "אגודה להגנת קורבנות המלחמה ורדיפות כלכליות" בשם "צלב הזהב", המבקשת לרשום נזקים חומריים וכו' של מהגרים לשם תביעת פיצויים אחרי המלחמה. אף אחד כאן לא שמע את שמו של ד"ר ג. פלצר, סגן נשיא "צלב הזהב", היחיד שחתום על ההודעה. היינו רוצים לדעת אם תוכל להמציא לנו ידיעה ממשית על אגודה זאת, על מהימנותה ועל מייסדיה. משרדם שוכן בציריך 1, באנהוף-שטראסה 77, טל. 51584.

תרשה לי למסור לך גם על דבר הידוע לך אולי ממקור אחר. לפני חודשים אחדים אמרו לי, לשמחתך, שלפי שעה אין לך אישור מוסמך לשמועה שהורגים יהודים בפולין בגאזים ובמכות חשמל, והנה פגשתי אדם שמוסר, לצערי, פרטים רבים על מעשים אומללים אלה.

מז'נבה אין לי ידיעות, פרט למה שאנסרמוז כתב לי: הקאנטון עדיין לא דחה רשמית את בקשתי. אני יושב על גחלים, כי הסמסטר כבר התחיל ברביעי לחודש. גם ייתכן שיעבירו אותי ללוקארנו, דבר שאינני מעוניין בו כיוון שהתכוונתי לבלות את החורף בקרבת באזל, כדי שאוכל לבקר בתיאטרון.

בברכה חמה לכולכם,
וולפגאנג / לוי (בראנדט).

[4]

מכתבים שנזרקו מרכבות המובילות יהודים למחנות ההשמדה

19 ביולי 1944, יום רביעי
אחרי הצהריים
רייך ינו יעקב
בודפשט איזבלה 64

יקירי,
יום רביעי אחרי הצהריים, אורזים וניסע. דרישת שלום משפחתי היקרה.
האל ישמור אתכם. נשיקה חיבוקים, אבא.
ברכה ליד שתשלשל את הגלויה הזו.
(שולח לא ידוע - נזרקה בתחנת רכבת KARACSONDI)

[5]

HIDESNEMETI

20 יולי 1944
יום חמישי אחרי הצהריים

אשתי היקרה וילדיי. כבר שלשלתי גלויה מהרכבת. אני מנסה לכתוב מכתב. אין להכחיש
אנו יוצאים לדרך ארוכה. אלי! עזור לי שעוד כולנו נוכל להיפגש בשמחות. פעם קרה נס
בשבת אולי יקרה גם עכשיו, השם יעזור לנו. גזלו מאיתנו הכל. החיילים שמו את
התרמילים בקרון נפרד.

אולי אנו נוסעים בכיוון גרמניה אפשר שניסע דרך KASSA. המלווים די נוחים. טוב שלא
כל כך חם. אולי עוד אכתוב מאיזה מקום. איני רוצה לייאש אתכם, אני עוד רוצה לחיות.
ילדיי היקרים השגיחו על אמא, ואת אשתי היקרה השגיחי על ילדינו המתוקים. אם
אצליח להישאר בחיים עוד, אודות האל. אני מחבק אתכם בחמימות רבה. נשיקות רבות
מאביכם האוהב. (יום חמישי, עשר וחצי, רכבת משא).

איש אשר ימצא את המכתב ויזרוק בלי מעטפה ובולים, אני מבטיח יהיה מאושר בכל ימי
חיי.

[6]

20.6.1944

אמא היקרה וילדי !

מכתב נזרק מהרכבת. אני מנסה לכתוב מכתב לפני נסיעתנו הארוכה. אני תקווה בעזרת האל שיעשה "נס" עבורנו. שדדו את הכל. המלווים מתנהגים די בסדר. רצוני לא לייאש אתכם. מזג האוויר חמים. ילדי, השגיתו על סבתא. סבתא, השגיחי על הילדים של המשפחה. נקווה להצליח ... נודה לאל. חיבוקים ונשיקות מאביהם! יום חמישי שעה 10:30 - רכבת משא. מי שמצא את המכתב וישלשל בלי מעטפה ובול חייו יהיו עליזים.

[7]

פרופ' ישעיה טרונק: מכתבים משנות השואה

בין התעודות, אשר שרדו מתקופת השואה, שמור מקום מיוחד למכתבים, שנכתבו באותם הימים ע"י יהודים בשטחי הכיבוש הנאצי. ערכם הדוקומנטארי הוא רב ביותר, כי הרי כלולים בהם תיאורים של אירועים והתרחשויות, אקציות למיניהן וגירושים, פרעות וגזירות, שניתנו על ראש האוכלוסיה היהודית בשנות השואה. לתיאורים אלה דרגת מהימנות היסטורית גבוהה, כיוון שנרשמו עת העובדות ורשמיהן היו עדיין טריים. אם כי שיווי משקלם של בעלי המכתבים וכן כושר הסתכלותם היו מעורערים במידה מסויימת, בגלל הנסיונות הקשים שנפלו בחלקם בזמן המאורעות הטראגיים, הרי בכל זאת יש לייחס לחומר האפיסטולארי, ערך תעודתי רב יותר, מאשר לעדויות, שניגבו לאחר שנים. המכתבים חשובים במיוחד לצרכי קביעת תאריכים של התרחשויות בחיי ישוב יהודי זה או אחר: התאריך, הקבוע בחותמת הדואר, הוא הוכחה אובייקטיבית ובטוחה לחלוטין. אך גדולה מזה עד אין ערוך חשיבות המכתבים להכרת מצבם הנפשי של היהודים באותה תקופה רבת-האימים.

במכתבים האלה קבועה התגובה הנפשית הבלתי-אמצעית של הכותב על מאורעות-היום ושום חומר, אשר נכתב לאחר המלחמה, כשעל מצבו הנפשי של הכותב השפיעו כבר ניסיונות חדשים, ולפעמים די קשים, אינו יכול לשקף כה נאמנה את פרפורי נפשם של אנשי אותה התקופה, הנתונים בצבת הרדיפות וההשמדה.

במכון היהודי ההיסטורי בווארשה נמצא חומר עשיר ממין זה - עשרות תיקים עם מכתבים, שנשלחו בשנות 1940-1942 לווארשה ממקומות שונים ונגנזו ע"י אנשי הארכיון החשאי מיסודו של רינגלבלום.

מכתבים אלה - ברובם גלויות-דואר קצרות, כתובות בחיפזון - הן עדות נוקבת לקורותיהם הטראגיים ולמצבם הנפשי של יהודי פולין בשנות האבדון. ממכתבים רבים מהדהדים קולות הדווי של המעונים. כמעט ורואים אנו בחוש, כיצד רועדות ידיהם בכתבם ועיניהם מתקשרות בדמעות. כמעט ומרגישים אנחנו מתוך המכתבים את דפיקת לבם, המפרפר בין זוועת המוות והתקווה הקלושה להינצל.

המכתבים הם של אנשים בני גיל ורמת התפתחות שונים: ילדים ומבוגרים, נשים וגברים, אנשי-עם פשוטים ובעלי השכלה, אדוקים ומופקרים באמונתם, סוחרים ובני הנוער

החלוצי. כנגד עינינו חולפת מערכת עשירה של מצבי-רוח ותגובות פסיכיות: השלמה עם הגורל וקריאת אזהרה, בטחון בהשגחה עליונה וכפירה שלוחת-רסן, אפטיה גמורה ומאמץ מיואש למצוא את הדרך להצלה, אופטימיות טבעית ויאוש בלי גבול, ידיעה ברורה על העתיד לבוא ואשליות תלויות על בלימה. יכולים אנו לעקוב לפי המכתבים, כיצד מגיבים אנשים שונים על אותם האירועים. מאידך רואים אנו את אותם האנשים במצבים שונים: בזמן הגירוש עצמו, בשעת הציפייה רבת העינויים לגירוש וגם לאחריו, משהצליחו על פי נס להימלט מן החרב המתהפכת עליהם.

תמוה הדבר, שהדואר הגרמני העביר מכתבים כאלה, המתארים באופן גלוי את המאורעות האיומים. הרי בדרך כלל השתמשו השלטונות הגרמניים בכל מיני תחבולות ואמצעי מירמה, כדי להעלים את סוד ההשמדה. אין זאת והגרמנים היו בטוחים, כי קריאות העזרה, שנישאו בימי האקציות מערי השדה לווארשה, לא יפריעו להם בביצוע תוכניותיהם.

לאור אותם המכתבים מסתבר, מה מוטעית היא ההנחה, כי ליהודים לא היה מושג על תכניות ההשמדה הגרמניים. כבר במחציתו הראשונה של ינואר 1942, זמן קצר לאחר הפעלתו של מחנה חלמנו, בכור מחנות ההשמדה בפולין, החלו מגיעים לווארשה מכתבי-אזהרה, המגלים את כל אימת הזוועה, שפקדה את תושבי המחוזות המערביים של פלך לודז'. כידוע. הצליחו להימלט מן המחנה שלושה "קברנים" יהודים מפלוגת האסירים, שנקראה בחלמנו Wald-kommando, ועסקה בקבורת החללים, שנחנקו בגזים, והם סיפרו את האמת האיומה על הנעשה בחלמנו.

וכך קוראים אנו במכתב, שנשלח לווארשה בימים בין 9 ל-12 בינואר 1942: "אתמול קיבלנו מרגינה גלויה רבת-אימים. היא כותבת, כי מהמקומות ההם נשלחים האנשים לחלמנו, שם חונקים אותם בגזים, כך שאיש אינו חוזר עוד משם. כבר נלקחים אנשי קלודאבה".

והנה מכתב, שנשלח מקרושניביצה ב-21 בינואר והגיע לווארשה: ב-29 בחודש: "הכל תחתי מרטיט עכשיו. ברגע זה דיברתי עם אחד, שבא מחלמנו. זה המקום, אשר לשם הוסעו מטורק, קויל ודומביה. להם קרה אותו דבר, שפקד את הדודה מקאליש ואין בדותה..."

במכתב שלישי, שנשלח מגיטו קוטנו ב-27 בינואר 1942 על ידי אישה, אשר נמלטה לשם מאחד הגיטאות המחוסלים בסביבה, כתוב ברורות: "כבר כתבתי לכם גלויה על הגורל, שפקד אותנו. גורשנו כולנו לחלמנו והורעלנו בגזים. שם נחים מנוחת עולם כבר 25 אלף יהודים. השחיסות נמשכות. אני, נתן, ילדנו ואמא ניצלנו ואיש יותר ...".

במכתב אחר מקרושניביצה דורשת הכותבת מבעלה, שיפגש עם שני עסקני ציבור וארשאים - עם הד"ר מילייקובסקי, יו"ר מחלקת הבריאות של היודנראט, ועם יצחק בורבשטיין, ממנהלי ה"ג'וינט" לשעבר - כדי להעמידם על אשר קרה. אותה אישה כתבה למחרת (22 בינואר) עוד מכתב, בו היא חוזרת ומבקשת להזעיק את בורנשטיין הנ"ל ואת שמואל יונטר, אף הוא מחברי היודנראט הווארשאי.

אותה דרישה כלולה גם במכתב, שנשלח באותו זמן מגראבוב, הסמוכה ללינשטיץ: "זה שהיה עד עכשיו בגדר שתיקה יש לפרסם ברבים. אתם חייבים להזעיק, לא להרפות לחפש עצה ותחבולה, כיצד להציל את שארית הפליטה מהגזירה הנוראה, המאיימת עליהם. אסור לכם לשבת בחיבוק ידיים, אסור לכם להחריש. עליכם לעשות הכל, כדי להציל חייהם של אלפי אחים. הרי הנכם מהווים כוח כל-שהוא, בלי עין-הרע הקהילה

היהודית הגדולה ביותר. שאלו נא גם את גדולי ישראל, החייבים קרובי החללים לשבת "שבעה" ומה עלינו לעשות ...".

כפי שמסתבר מן המכתבים, ידעו בינואר 1942 בווארשה במידה לא קטנה על הנעשה בחלמנו, ובכל זאת נשארו קריאות האזעקה הרבות, שהגיעו מגטאות איזור הווארשה - בבחינת קול קורא במדבר. מדוע? מה מנע בעד עסקני ציבור יהודיים מלפרסם ידיעות זוועה אלה? אולי פעל גם אצלם הגורם הנפשי של "מוטב לא לדעת", אולי חשבו גם הם כמו אותה אשה פשוטת-עם, שכתבה לבעלה בקרושניביצה ב- 24 בינואר, שבוע לפני הגירוש: "אסון גדול קרנו, שיודעים אנו מראש על הצפוי לנו. מוטב, כשאינם יודעים. כשזה קורה באורח בלתי צפוי, חושב האדם, אפילו כבר מסיעים אותו, כי איך שהוא ישית לו עצה".

היות והאבדון הוא בלתי-נמנע, מוטב שהקרבות לא ידעו על כך מקודם. והרי מכונת-הכזב הגרמנית סייעה ל"מוטב לא לדעת" הזה בצורה יעילה למדי. ובאמת קשה היה לתת אמון בסיפורי-האימים האלה על חנק המוני בני אדם, שנשתמעו כהזיות בלהה של מוח חולה. אופייני הוא, כי אותה אשה, המודיעה לבעלה על שיחתה עם פליט חלמנו והמבקשת אותו "להזעיק עזרה כדי שלא תלך מהעולם באורח כה טראגי", מסיימת את מכתבה במלים אלו: "סלח לי, כי אני כותבת ככה; יכול אתה להעלות על דעתך, כי אני היסטורית; הלוואי ונתבדו דברי". אפילו אלה, אשר היו עדי ראייה למעשי האימה, לא היו לגמרי בטוחים, כי אכן הדברים אמת הם.

ברוב המקרים, נוקטים הכותבים, כמובן, בלשון הסוואה. דרכי ההסוואה הם שונים מאד, אבל אפשר גם לקבוע אי אלו צורות כלליות. כך, למשל, נוהגים בעלי המכתבים לציין את האקציות למיניהן במונחים של טקסים דתיים, כגון קדיש, ברית, חתונה, וכן להשתמש בפסוקים מתאימים מן התנ"ך. כמו כן מרבים להיעזר בשם קישנוב, עיר הפוגרומים הידועה לשימצה. היו גם נוהגים להזכיר שמות של אנשים, שנפטרו. כדי בדרך זאת לרמוז על סכנת המוות, המרחפת מעל לראשיהם.

במכתב, אשר נשלח מוולודאבה ב-1 ביוני 1942 (האקציה הראשונה נתקיימה שם ב-23 במאי 1942), נמסר על הסכנה המאיימת על הגיטו הווארשאי בזו הלשון: "בכלל יש לדעת, כי הדוד רוצה לערוך חו"ש בקרוב חתונה; הוא כבר הכין דירה אחת, מאד קרובה אליכם ... לשעת מחלה כזאת טובה הסגולה של יושב בסתר. זכור היטב, כי אנחנו קדושים והנותר ממנו עד בוקר וגוי [ישרף]. הדוד רוצה ויגרש את האדם, כדי שתחיו ח"ו יחד עם שלמה וולוול ע"ה".

במכתב מדובינקא מ-23 במאי 1942 נאמר על האקציה, שנתקיימה לפני יום: "אתמול היה אצלנו אדון קשיניובסקי ושוב נסע מספר אנשים גדול לאותה עיר, בה מתגורר גיסו של מר טננבוים ואחיו של יוסף קולפאס". האנשים הנזכרים במכתב, נפטרו, כנראה, מזמן והדבר ידוע היטב למקבל המכתב.

במכתב שנשלח ב-5 ביוני 1942 ליצחק צוקרמן לווארשה ע"י קבוצת חלוצים מקיבוץ ורבקוביצה ע"י הרובישוב, מתואר המצב בזו הלשון: "Zajmujemy legowisko u Duzego Gefara" כלומר, מחננו שוכן ע"י "הסכנה הגדולה".

נתעכב נא על החוויות שבאו לביטוי במכתבים, אשר חוברו טרם הגירוש. הרי מכתב, אשר נשלח מעיר חלם, בא' של חול המועד פסח תש"ב: "ידידי היקר! את הכסף קיבלתי. החיית את נפש כולנו. היה לנו במה לקנות תפוחי אדמה, כדי לקיים את נפשתינו. הפסח עבר עלינו בפחד גדול ובהלה. אני מנסה אפילו לתאר את הימים

והלילות העוברים עלינו החל מערב פסח. איננו בטוחים אפילו שעה אחת. חרבו של מלאך המוות מתהפכת ברחוב. זקוקים אנו לרחמים גדולים ... " מכתב זה כתוב ביידיש, אך באותיות לועזיות. התיבה "**מלאך המוות**" כתובה עברית בר"ת. קבועה בו חותמת של גיטו ווארשה והתאריך הוא 13 באפריל 1942.

והרי קטע ממכתב שני, שנשלח משברשין ב- 18 באפריל 1942 (האקציה הראשונה נתקיימה שם בחודש מאי): "**אינך יכול לתאר לעצמך את מצבנו. זה שמונה ימים, שאיננו מתפשטים ואיננו ישנים. את ה- 222 זלוטי קיבלנו, אבל כבר נשארתי בחוסר כל, מפני שהייתי חייב. פעמים רבות ביקשתיכם לשלוח לי קצת כסף ואתם אינכם נענים. אזכור את זה אם נישאר בחיים ... אין לי כאן מה למכור.**"

יהודי מקוזמיר, שגורש יחד עם כל בני עדתו לאופולה, שם רוכזו גם יהודי פולאבי ו-וונבולניצה, כותב אל אחיו ב- 29 במארס 1942, יומיים לפני שכולם נשלחו לסוביבור: "**אחי היקר יוסף גולדבוים. תדע, כי עלינו כבר להיפרד איש מאחיו. גורשנו מקוזמיר לאופולה - כל העיר. היוקר הוא אין לשער. קילוגרם אחד תפוחי-אדמה עולה 3 זהובים, וקילו לחם - 12 זהובים. ואין להשיג אפילו תמורת כסף, היות ומספר היהודים באופולה הוא כעת 15000 איש. נמצאים כאן 2500 איש מווינה; וכל פולאב וכל וונבוליץ. היום גורשו כולם לאופולה, כל קוזמיר ... סגרו את הגיטו. שום דבר אינם מיבאים. איש מהנוצרים אינו יכול להכניס משהו, לכן היוקר הוא כה גדול. מתקרב החג. אנחנו שוכנים בצריפים ורע מאד. נוסף לכך הקור הרב. תציל אותי ואת ילדי. אנחנו צמים ימים תמימים, כבר נפוחים אנו מרעב ומקור. אין לנו גם מצעים. כי לא השיגה ידי לשכור עגלה. עגלה עלתה ב- 200 זהובים. הלכנו לאופולה ברגל. תתאר לך את מצבנו. מה מר לנו. אני מהלך ערום ויחף. שלח לי איזה מקטורן וזוג מכנסים, אני מתבייש בהילוכי. זכור את אלוהים והצילנו ... ביום החמישי כבר חג ... אנחנו מברכים אתכם. ממני, פסח גולדבוים.**"

המכתב כתוב יידיש. קבועה בו החותמת של היודנראט באופולה וכן זו של גיטו ווארשה. המכתב הגיע לתעודתו ב- 6 באפריל 1942.

מה חשבו האנשים האלה, כאשר "המוות ריחף לנגד עיניהם" ו"חרבו של מלאך המוות מהלכת ברחוב"? במכתביהם באה לידי ביטוי קשת שלמה של מצבי-רוח ותגובות נפשיות, החל מיאוש שקט וקבלת הדין עד לרגשי מרי ואי רצון להשלים עם הגורל האכזרי, צער על החיים, שהולכים לאבדון, וחדווה שקטה על אשר האסון לא פקד את הקרובים, הנמנים עם ה"מאושרים" בווארשה.

והנה שני מכתבים טיפוסיים, שנימתן העיקרית חוזרת גם במכתבים אחרים:

האשה קפלן, שמכתבה כבר צוטט לעיל, כותבת אל בעלה ב- 24 בינואר 1942: "**אנחנו כבר נואשנו ומחכים לפרידה האחרונה.**" ובמכתב, שנשלח מהגיטו הכפרי פאכט (מחוז טורק) ב- 29 ביוני 1942, - 5 ימים לאחר האקציה הראשונה וערב אקציה חדשה, שציפו לה יום יום - אנו קוראים: " ... אין אנו יודעים מה ילד יום. אנו מחכים לגורלנו. הלוואי ונתראה עוד. מה אפשר לעשות? מה שיקרה לכולם, יקרה גם לנו ... "

איש דתי, בן תורה, כותב מז'יכלין ב- 24 בפברואר 1942, ימים ספורים לפני האקציה, שבוצעה בעיר זאת ב- 3 במארס:

"**ידידי היקרים! אשתו של יוסף ביקשה אותי לכתוב אליכם, בעיקר אל הדוד ולהודיע. כי הוא וגם אלתר מז'יכלין חולים באותה מחלה שיוסף הצדיק חלה בה במשך 12 שנה. הם זקוקים לרחמים. גם הכלל זקוק לרחמים רבים. כבר פעמים רבות נפרדתי מכם והן יכול האל הרחמן לעזור. הבוקר מת יוסף פרינץ מיתת-בזק בגלל חץ בפנים; ביום א' מתה כלתו של יצחק קוביץ בחיץ. אחותו של אברהם'ל רזנברג גם היא מתה באותה מחלה ...**"

היו בריאים וזכו לראות בישועה. ועכשיו עלינו. יודעים כי הימים הם ספורים. אין שוטר וקצין ... אנחנו הפקר! עכשיו יקירי, הן אתם יודעים את שמי. אם אשאר בחיים הרי זה מוטב. ואם לאו - תצטרכו להתפלל גם לעילוי נשמותי, מספר-הדרש, הנמצא במרתף בכותל הדרומי. היו כולם שלמים ובריאים. משפחתי דורשת בשלומכם. אין אני ב"ה שבור ורצון, כי הכל הרי בא מידי של הבורא. שלא אהרר עד הרגע האחרון. הנני מבקש מכולכם סליחה ומחילה. ידידכם, הדורש בשלום כל אחד ממשפחתכם. אבי מבקש עוד תשובה."

האיגרת כתובה יידיש: ה"מחלה" המפילה קרבנות כה רבים בין היהודים צוינה במלים "חץ בפנים" או "חץ", כלומר - כדור, שחדר פנימה, ירייה. יהודי אדוק זה כותב, כי אינו שבור ורצון; ברגעים גורליים אלה - סמכה אותו אמונתו, כי "הכל מידי של הבורא". כל מבוקשו לעמוד בניסיון ולא להרהר ח"ו אחדי מעשיו של הקב"ה. יש לשער, כי יהודים דתיים, אשר אמונתם לא נתערערה בלחץ המאורעות, היה קל יותר לשמור על שיווי משקלם הנפשי. מצויים מכתבים המעידים, כי אפילו אנשים חופשיים מאמונה דתית, נתפשו לרגשות דתיים וחיפשו הצלה באמונה. האשה רוז'ה קפלן הנזכרת לעיל, אשתו של אחד מפעילי ה"בונד", בוודאי לא דתית, כותבת לבעלה, כי היא צמה כבר פעם שנייה.

ממכתבים רבים מסתבר, כי תושבי הגיטאות הקטנים חיו במשך זמן מסויים באשליה, כי המרכז הגדול בווארשה יבוא לעזרתם, כשרק תיוודע לו האמת על גורל היהודים ברחבי הארץ. האכזבה המרה לא אחרה לבוא ווארשה נשארה מחוסרת אונים מול מכונת ההשמדה הגרמנית, בדיוק כמו ערי השדה. באותו מצב מיואש וחסר כל תקווה, נשארה דרך אחת ויחידה, הנותנת סיכוי-מה להצלה: להימלט מהגטו לצד ה"ארי" או לגטו אחר, שבו שורר בינתיים "שקט", בעיקר לווארשה.

הנה כותבת אשה אל ידידים, אשר כבר מזמן לא עמדה אתם בקשרים. בתכניתה לצאת לדרך אליהם, אך היא אינה בטוחה האם עדיין לא נשתנה יחסם הידידותי הקודם אליה היא גם אינה בטוחה, האם בריחתה זו אינה אלא אשליית-שווא. במכתבה היא נפרדת מידידיה ומבקשת בעיקר להציל את בנה הצעיר. לולא תקוותה זו, היתה כבר מזמן "יורקת על הכל". האם תגיע למטרתה, כשבטחונה כה קלוש ונפשה אכולת יאוש? קשה להאמין בהצלחת מבצעה הנועז.

אותה גברת קפלן, שאחדים ממכתביה כבר צוטטו על ידינו, רוצה למלט את בנה ולהברישו לגטו הסמוך בז'יכלין, הנמצאת בגבול בין איזור הווארטה והגנרל-גוברנמן. היא אינה בטוחה, האם יספיקו לה, למשימה זו, אמצעים הכספיים וגם חוששת, שמא איחורה כבר את המועד. לסוף הצליחה לברוח עם אחד מילדיה לז'יכלין. קרוביה או ידידיה בבירה שלחו אליה אחד מארקי, שצריך היה להעבירם לווארשה. ב-22 בפברואר מודיעה מרת קפלן, כי בנה חיימ'ל כבר נמצא בדרך (כנראה, לא הספיק הכסף בשביל שניהם). לב האם מלא חרדה לגורל ילדה. כעבור 4 ימים ב-26 בפברואר שוב כותבת היא לווארשה:

"תן דעתך. כי כבר חלף שבוע. משחיימ'ל עזבנו ועדיין לא שמעתי עליו כלום. מארק חזר. הוא לא התייחס ברצינות יתר לתפקידו כאפוטרופוס והשאיר אותם במבואות העיר הקרובה לכם ביותר. לו רציתי לתאר לפניך את היאוש שלי - מסופקת אני, אם הייתי מוצאת די מלים לכך. בימים האחרונים עוברות עלינו טראגדיות בלי סוף, קשה להתרכז אפילו לרגע. עצם הרעיון, כי אין לנו סימן חיים על חיימ'ל שובר אותנו ... אנחנו כולנו יאוש וכאב. יקירי, מארק צריך להתראות אתכם. השפיעו עליו. שיראה לי לפחות עקבותיו של חיימ'ל. אין לי כבר כוח לחשוב על כך. הן הגיעתני הידיעה, כי לקחו ממנו את הבגדים. ומה היה הלאה?"

גם תקוותה האחרונה של האם, כי תציל לפחות את ילדה נכזבת ממנה. מורה הדרך נתגלה כאיש, שאין לסמוך עליו, וכן מפרפרת נפשה בין תקוה ויאוש.

בידינו גם מכתב של אדם, אשר נתפש בדרך, לאחר שניסה להימלט מן הגיטו. האיש נכנע לגורלו ואינו קובל. הוא מחכה למוות ונפרד מאשתו. ורק זה רצונו: שיהא ידוע, כי אחד מארץ אשם במוותו. בכישלוננו היה יד לאותו מארק, שעסק בהעברת אנשים דרך הגבול - וכפי שמסתבר משני המכתבים - רימה את לקוחותיו והפקירים - את חיימ'ל לפני ווארשה, ואת השני בעיר זרה, באמצע הרחוב בעיצומו של לילה. כך חיו ברנשים, מחוסרי מצפון, מנצלים את מצבם הטראגי של אלה, שניסו למלט את נפשם.

לפני שנעבור למכתבים מימי ה"אקציות", נצטט מכתב, שהוא אופייני לאותם החוגים, אשר הישלו את עצמם, כי אפשר להינצל בדרך ליגאלית ע"י עבודה. המכתב כתוב פולנית והוא חסר תאריך, אך מסתבר מתוכנו, כי הוא נכתב כבר אחרי הגירוש מלובלין (מארס-אפריל 1941). וכן טוען בעל המכתב, שפרנסתו באדמיניסטרציה של בתי המגורים בגטו ראדום, ואשר סיגל, כנראה, לעצמו את הדעות, הרווחות בין אנשי היודנראט:

"הנני מבקש קודם כל להודות לכם מקרב לב בעד נכונותכם לקבלנו. אבל עלי להודות. כי בתנאים של היום הייתי בוחר להישאר בראדום ... לדעתי חל בינתיים מפנה לטובה. העלול לבטל את הסכנה או, לכל הפחות, להקל מחומרתה. החלו לקחת לעבודה יהודים בהמוניהם. בעלי מקצוע וגם מחוסרי מקצוע. כיום מחפשים מאד פועלים יהודים. ופתוחים לפניכם כמעט כל בתי-החרושת הפרטיים, ומקומות העבודה הגרמניים ... היהודים הבינו את המצב לאשורו, הם רצים בהמוניהם לעבודה וחושבים על ידי זה להציל את עצמם ואת משפחותיהם מגירוש. עד כמה מחפשים את היהודים לעבודה. תעיד העובדה, כי היודנראט חייב היה. בלחץ משרד העבודה. לשחרר את כל הגברים הכשרים לעבודה. ולהעבירם לרשות הארבייטס-אמט. שינוי זה ביחס ליהודים הוא נוח מאד וגם אני נשתדל להשיג עבודה. אפילו אהיה נאלץ לוותר על משרתי כסוכן-בתיים. כעת אין מדברים עוד על גירוש כל היהודים. אלא, על 8-10 אלפים. שאינם מועסקים בשום מקום. גם אבי מסכים לאותה דעה..."

למרבת הצער, הוברר לאנשים האלה מאוחר מדי, מה מסוכנת היתה האשליה של "תורת העבודה" בגטו. הקלות המפתיעה. שבה טיפחו האנשים, במקרים כה רבים, את האשליה הזו, מקורה בעובדה הידועה, כי הנידון למוות נאחז בכל צל של תקווה ונוטה לרמות את עצמו, כדי בדרך זו לשמור על שיווי המשקל הנפשי שלו.

ועכשיו נביא צרור מכתבים, שנכתבו בימי ה"אקציות" ממש. המכתב הראשון נשלח מלובלין ב- 29 במארס, בעיצומה של השחיטה. החותמת הוורשאית נושאת את התאריך 3 באפריל 1942. הוא נכתב יידיש וזה תרגומו:

"אחותי היקרה! קשה לי לענות על שני מכתביך. הן בוודאי שמעת על גירוש לובלין. שבמשך כבר 14 ימים רצופים ואיש אינו יודע. מתי יסתיים. כבר גורשו 15 אלף, אבות, אמהות בלי ילדים וילדים בלי הורים. כשהם ערומים ויחפים. יצאתי בחוסר כל. חסל! הפקרת את הכל, לא היה לי איפה לשים דבר. או לאן להעביר משהו. כ- 10,000 חללים ל"ע נפלו באופן טראגי. עדיין נמצא אני בלובלין. מסתתר במרתף חשוך וכבר 14 יום לא ראיתי את אור השמש. היום. ביום א'. יצאתי החוצה. הלכתי לדואר ... אולי הגיע קצת כסף בשבילי, נשארתי בחוסר פרוטה. במרתף חיייתי אני ובן דודי בלחם ומים; שאיש אחד סיפק לנו. אין לי כיום כלום ... לובלין נשארה בלי נפש חיה. מ.ז. יחד עם מ., כל הילדים עם נ' נתפשו וגורשו ואין יודע לאן. אין לתאר את אשר קרה בלובלין. אם אתפש אין לי אפילו 50 זהבים לקחת איתי. משוחחים בלובלין כי בכל אשם ב-ק, בגללו קרה האסון. [הכוונה כנראה ליו"ר היודנראט המהנדס בקר - י.ט.].

אין ביכולתי עוד לכתוב. בגלל הרעב הנני נראה כמת. גם זה שהצלתי בוודאי הלך לאיבוד. היות ואיש אינו בטוח ביומו. בית-החולים היהודי וכן בית החולים למחלות מדבקות נסגרו. כל החולים הוצאו והוסעו. דברים איומים מתרחשים בלובלין. לכו תיכף

אל פ' והראו לו את המכתב. ספרו לו כי אש אוכלת בלובלין את שארית האנשים ...
בינתיים אני נזהר מאד. מי ייתן ואצליח ..".
המכתב חתום בשם דניאל.

והרי מכתב שני מאותה לובלין, שבחוצותיה נשפך דם יהודים. הוא נשלח בתאריך
מוקדם יותר, ב- 24 במארס 1942 לשונו אף היא יידיש וזה תרגומו :
" ... קרה לי לכתוב את המלים האלה בימים שיירשמו כימים השחורים ביותר בתולדותיה
של לובלין היהודית. אנו עומדים באמצעיתו של מחול שדים עקוב מדם. לובלין היהודית
מתבוססת בדמה וטובלת בדמעות. הרכוש היהודי הוא הפקר. גורשו כבר כמעט 10,000
יהודים, נשארו 3-4 רחובות קטנים בלבד. מתים למאות מתגוללים במרתפים ... דירות
נטושות ואין די ... אני עייף ואכול יאוש, כואב ושבור ורצוף. איני יכול עוד לכתוב.
באפשרותי רק להשמיע באוזניכם קריאה:
החישו עזרה! הבו לחם לחיים ותכריכים למתים - שלחו ...".

ההשוואה בין שני המכתבים האלה, שנכתבו באותו מצב, היא רבת משמעות מבחינת
פסיכולוגית. המכתב הראשון נותן תיאור אובייקטיבי וענייני של ההתרחשויות הכלליות
ושל הפרטיות. המחבר אינו כותב למצבו הנפשי, מעניין אותו יותר מראהו החיצוני (אני
נראה כמת"). מורגש רצונו העז של בעל המכתב להינצל. הוא מעיז אפילו לצאת בימים
כאלה אל הדואר, אולי הגיע בשבילו כסף. לעומתו רואה בעל המכתב השני קודם כל את
החורבן הכללי. הוא בעיקר כואב את כאב חורבנה של לובלין היהודית. את גורלו האישי
אפילו אינו מזכיר. אבל הוא כותב על מצבו הנפשי ומשתמש בהרבה שמות נרדפים ("אני
עייף, מיאוש, כואב ורצוף"). יש לו גם נטייה לביטויים ספרותיים. הוא משתמש במימרתו
המפורסמת של ביאליק אחרי פרעות קשישונב ("יתנו לחם לחיים ותכריכים למתים").
נותרה לנו עוד קבוצת המכתבים האחרונים, המשקפים את מצב הנפש והלך הרוחות של
האיש היהודי הדווי אחרי ה"אקציה", הכותבים עצמם ניצלו, אמנם, בינתיים, אבל קיפחו
את האנשים היקרים להם ביותר.

הננו מביאים פה איגרת, שנכתבה ברוהאטין ב- 20 במארס 1942; היא כתובה פולנית
וניתנת כאן בתרגום, אגב קיצורים קלים בלבד.

" ... לשברון לבי אין כבר למי ובשביל מי לקנות מתנות יום-הולדת. יומיים לפני יום
ההולדת של מאור חיינו (במקור Sloneczko) שיכלנו את הורינו היקרים. את פפי
היקרה. ואת חיימ'ל האהוב. נשארתי רק עם דודקה. בכאבנו ויאושנו אין לנו כבר ניחומים.
אנחנו חיים ואיננו יודעים למה ולשם מה. נתנו את היקרים ביותר. מה איום היה מותם
יחד עם 2000 אחינו ואחיותינו - בקבר משותף. כזאת לא קרה בשום מקום ובשום
תקופה. לא חסו על נשים הרות. על ילדים פעוטים ולא על זקנים. נחלי דם זרמו. גניה
(כלומר הגסטאפו ; כינוי נפוץ בגיטאות פולין - י.ט.) הגיעה לפתע הקיפה את הרובע
[היהודי] ויחד עם אנשי המקום (הכוונה לאוקראינים. בני המקום - י.ט.) השתוללו עד
הלילה. לו השאירו לנו לפחות את חיימ'ל, כי אז היתה נותרת לנו מטרה ומשען בחיים.
כך גדל והולך כאבנו ויאושנו משעה לשעה ומרגע לרגע. אינני יכולה בשום אופן להשלים
עם הרעיון כי הם אינם עוד. הנני עוצמת עיני ורואה אותם לפני. באזני מצלצל צחוקו של
חיימ'ל. אינך יכול לתאר לעצמך איזה ילד נהדר זה היה, כיצד התפתח יפה... ההייתה
פעם אם יותר אוהבת, מסורה, מוכנה לכל קרבן וסובלנית מאמא שלי... תמיד שקטה
ספגה לתוכה את כאב כולם תמיד עם חיוך על שפתייה. היא חיה רק למען ילדיה. או אבי -
כל חייו עבד קשות; לעולם לא התלונן. היה מאושר באשרם ושמחתם של ילדיו. הוא לא
ביטא את זה במלים אבל ממבטו בשקפו מסירות ונאמנות בלי גבול. או פפי...הן לא היה
לה בחייה אפילו יום אושר אחד. בשבילה הילד היה הכל. תכנה בחיים. והיא נאלצה
לראות בעיניה את מות ילדה. נפלו שניהם לקבר. כשהילד בלחץ לצוואר אמו. האם ישנה
בעולם טרגדיה יותר גדולה. פשע יותר גדול? איני מאמינה עוד בכלום. בשום השגחה
עליונה, אם היא יכלה להרשות. שנשמות כה טהורות וחפות מכל עוון, ילכו כצאן לטבח.

ומה הלאה נשארנו, כמו על הקרח. בעיקר מענה אותי ההכרה של חוסר האונים שלנו. האדם הוא כבהמה, חייב להתרחץ ולהתלבש ולזלול. לא, אין כבר ניחומים לנו. אין לאדם לב אלא אבן - אחרת כבר מזמן היה נשבר. לפעמים אני משלה את עצמי, כי מוכרחים לשאת את הכל בגבורה, כדי ברגע הנכון לשלם להם כגמולם. אבל אלה הם רק דיבורים בעלמא, דברים ריקים. אין בכוחו של מישהו להחזיר לי עוד את יקירי ... הם מתו כששמותינו בפיהם. מחשבותיהם האחרונות. דבריהם ונשימתם האחרונה היו אתנו. היה בריא ושלם. וזכור, כי הדבר העיקרי הוא להכין בשבילך ואמך מקלט בדירתכם".

המכתב המזעזע הזה, שנכתב ע"י אשה אינטליגנטית ועדינת-רגש, פותח פתח לעמקי נשמתה הדוויה. היא אבדה את הכל, את ילדה היחיד, את הוריה, ואנשים אחרים היקרים לה מאוד. בכאבה ביאוושה מגיעה האישה עד לכפירה גמורה: אפילו הרעיון, כי כדאי להחזיק מעמד, כדי לזכות ליום הנקמה ברוצחים - גם רעיון זה נראה לה כדבר ריק, נטול כל תוכן. היא נשארה מחוסרת כל מטרה בחיים, שטעמם אבד לה. בוודאי כך חשבו אלפי נשים יהודיות, ששיחק להן מזלן, והן ניצלו, בזמן שהאנשים הקרובים והאהובים עליהם ביותר, נסחפו בזרם הדם.

והנה עוד מכתב, הפעם מקאליש, שנשלח ב- 19 בפברואר 1942, ימים מספר אחרי האקציה השניה:

"אל נא תכעסו על שלא עניתי לכם .. אני כה רצוצ' בגלל האסון. שקרני לא מזמן, והכתיבה ניתנת לי בקושי. גירשו את הורי האהובים למקום, משם לא יחזרו עוד. גרשום יחד עם אלף אומללים אחרים. זהו המעשה של אשתקד. אלא בממדים יותר גדולים. אני יודע, אם הגיעו אליכם ידיעות מפורטות, אם יש באפשרותם לתפוס את הכל ואם אתם מסוגלים לעמוד על האסון האיום, אשר פקד את עמנו.

מה טוב נשמע אצלכם? (במקור במקום המלה "טוב" נכתבה מלכתחילה התיבה "רע", שנמחקה לאחר מכן; פליטת קולמוס אופיינית - י.ט.) אצלנו נשארו 150. בינתיים שקט. הנני עובד כתפר בבתי מלאכה".

במכתב זה מורגש הכאב השקט והעמום של בן, המבכה את הוריו, שנפלו קרבן באקציה. נראה, שנשאר לבדו מכל המשפחה, יחד עם עוד 150 אומללים, גלמודים כמוהו. הוא ממעט בכתיבה, היות והוא מפקפק, אם ידידיו בווארשה יבינו את ממדי האסון, שקרה לו באופן אישי ואת שבר העם היהודי כולו. אצל האישה מרוהאטין פתחו המאורעות המזעזעים את סגור רגשותיה, הקולחים ומשתפכים בקלות במכתבה. אצל הבחור מקאליש קרה דבר הפוך - הוא שבור, הזעזוע הנפשי סגר על לבו ועשה אותו אלם. הכתיבה כרוכה אצלו במאמץ גדול.

רבים המכתבים, שהיינו רוצים להביאם כאן ולו גם ללא פירושים. שייכות ישירה להם לפרשיות שונות של תקופה טראגית זאת.

הנה מכתבה של פולניה מסוסנוביץ אל קרוביהם או ידידיהם של בעל-הבית הקודם שלה. המשפחה היהודית גורשה והשאירה אצלה את בנם. האישה שואלת מה לעשות אתו, כיוון שהיא עצמה גויסה לעבודה לגרמניה. נוגע עד הלב הוא הפסוק, שהילד עצמו הוסיף בכתב-ידו הילדותי: "אטוש שולח לכם דרישת שלום לבבית. כולם נסעו ...".

רבים הם מכתבי הפרידה. לפני האקציה העומדת להתרחש, נפרדים ילדים מהוריהם, שנמצאים במקום אחר; הורים שולחים את ברכתם האחרונה לילדים, שנגרפו בזרם המאורעות. במכתב, שנשלח מגומבין ב- 3 במארס 1942, כשמסביב כבר השתוללה סערת הכיליון, נפרדות שתי בנות מהוריהן, הנמצאים בווארשה. אחת מהן מבקשת מההורים לא להיתפס לרגש של מוסר-כליות, על אשר השאירו את הילדים לבדם, מפני, ש"כנראה נגזר, שכך יקרו הדברים". היא מבקשת מההורים, שלא יקחו אל לבם את הידיעות האיומות המגיעות אליהם וינצרו את בריאותם. "יקרה נס ויציל את ילדיכם",

מנחמת הילדה את הוריה. איזו אהבת הורים בלי גבול גלומה בתוך המלים המעטות האלו, שנכתבו ברגע, בו סכנת המוות היתה כבר קרובה ביותר.

והנה כותבת אם מאלכסנדרוב קויאבסקי לאחותה בווארשה ב- 11 במארס 1942: "ייתכן ולא נתראה עוד ... בקשתי היחידה היא - זכרי על בני. מאתמול בני יחידי שוב נע ונד [נלקח למחנה עבודה]..." בימים, בהם היא עצמה מחכה למוות - נתונים כל מחשבותיה לבנה יחידה, הנמצא בידי הרוצחים.

[8]

מכתבה של זלמה מאיר לפני העברתה למחנה השמדה

בני משפחת מאיר מיוצאי יהדות גרמניה, קיבצו מכתבים שכתבו בני משפחתם בתקופת השואה. מכתבה של זלמה מאיר מובא מקובץ זה.

להלן, רקע התרחשות הגירושים עד כתיבת מכתבה של זלמה מאיר לפני העברתה למחנה השמדה. מוזכרים כאן בני משפחה נוספים.

הטרנספורטים מגרמניה לריגה

הטרנספורטים לריגה החלו בחודש נובמבר 1941. הראשון (1000 איש) יצא מברלין. כולם נרצחו ביער רומבולה, על יד ריגה.

גטו ריגה הוקם באוקטובר 1941 והוכנסו אליו יהודי ריגה בתנאי צפיפות איומים. כעבור חודש נרצחו 29,000 מהם ובגטו נשארו רק חלק מהגברים הכשירים לעבודה. כתוצאה מהטבח של כל הטרנספורט מברלין התלוננו מפקדי הצבא, שאין מי שיחליף את כח העבודה המיומן מבין הנרצחים. על כן הוקם מקום ריכוז לטרנספורטים הבאים במחנה Jungfernhof, שם נערכה סלקציה.

ב- 6 לדצמבר 1941 יצא טרנספורט מהמבורג שמנה 808 איש. בטרנספורט הזה היו לינה וג'ינטר. אחרי הסלקציה ביונגפרנהוף נרצחו ה"לא כשירים" ביער ליד המחנה. האחרים, רובם, הובלו לגטו ריגה, שחולק לגטו הליטאי והגטו הגרמני. הגברים היו יוצאים בבוקר לעבודות כפיה שונות תחת השגחת ה- S.S הגרמני או הליטאי. לפעמים היו מצליחים להבריח מצרכי מזון בשוכם לגטו.

זה היה מסוכן מאוד (מכות רצח או עונש מוות). חייל גרמני מאאכן סיפר לורנר, אחרי המלחמה, שראה את ג'ינטר עובד בתחנת שרות למכוניות של הצבא הגרמני בריגה. זה נחשב לקומנדו (קבוצת עבודה) טוב, כי - לפעמים - חייל גרמני היה מגניב לאסיר דבר מה לאכול.

מי שנשאר בחיים בגטו ריגה ב- 1944 גורש לגרמניה, בגלל התקדמות הצבא הסובייטי. חלקם, ג'ינטר ביניהם, הגיעו לבוכנוולד. רובם ניספו .. בסך הכל הגיעו מגרמניה, אוסטריה וצ'כיה מנובמבר 1941 עד פברואר 1942 20 טרנספורטים, שכללו 20,000 איש, מהם נשארו כ 600 איש בחיים לאחר המלחמה.

הגרש לאיזביצה

Izbica נמצאת בפולין, מחוז לובלין. עם כיבוש האזור על ידי הגרמנים הוקם הגטו. את יהודי גרמניה הביאו לשם, לאחר שבני הקהילה המקומית נרצחו- רובם במחנות המוות חלמנו ובלז'ץ.

ב- 22.4.1942, לפי מסמך של משטרת דיסלדורף, יצאה רכבת משא עם 941 יהודים לכיוון איזביצה. היא אספה לפני כן קבוצת יהודים מאאכן, וביניהם זלמה. הטרנספורט מלווה על ידי שוטרים Ordnungspolizei ביחס של 1:15. האחראי על הטרנספורט הוא Hauptmann [סרן] Gehke, שקיבל את רשימת השמות בשני עותקים. היהודים לוקחים איתם ציוד לצעדה של יומיים, לחם, קמח וקטניות לשבועיים, בערך. למנהל הטרנספורט נמסר סכום של 45.050 רייכמארק בהמחאות בנקאיות. (בהמשך בא פרוט של ההוצאות). לפני צאתם לגרוש, נשללה מהיהודים אזרחותם הגרמנית והם הוכרחו לחתום על ההצהרה הבאה:

"הוברה לי שרכושי ורכוש בני משפחתי הוחרם על סמך צו שנכנס לתוקף ב- 1.3.1942. ידוע לי שאהיה צפוי לעונשים חמורים ביותר, אם יוכח שהעלמתי את הרכוש בכל דרך שהיא".

באיזביצה הוקם Judenrat, הפרידו בין גברים ונשים ושלחו את האנשים לעבודות כפייה. לפי מכתבים שהגיעו משם לקרובים בגרמניה ובשווייץ, ניתן ללמוד שהיו רעבים, חסרי בגדים ונעליים. כאשר נודע לשרות הבטחון הגרמני כי המגורשים מתקשרים דרך הצלב האדום לעולם החיצוני,

יצא חוזר לכל תחנות המשטרה, בענין הטרנספורטים למזרח, בזו הלשון:
"בזמן האחרון התרבו המקרים בהם אנשים פרטיים ופירמות, שנודע להם מקום הימצאותם של היהודים המגורשים למזרח, פנו לשלטונות ולמשטרת הביטחון בשאלות שונות. על כך הורה המשרד הראשי לביטחון הרייך, שברשימת המגורשים למזרח לא יירשם היעד אלא: "עבר למקום בלתי ידוע" או: "היגר".

יש בידינו ידיעה, כי זלמה שלחה באמצעות הצלב האדום איגרת לקרובים בשווייץ, בה היא מבקשת לשלוח לה כסף. אחד מתכסיסי ההטעיה של הגרמנים היה "להרשות" למפונים מהגטו לקחת איתם 15 ק"ג מטען וכסף, אבל למעשה לקחו אותם לגז במחנה בלז'ץ.
איזביצה שימשה רק כתחנת מעבר ל"מחנה השמדה". בכל פעם שהיה מגיע טרנספורט חדש, היו משלחים את אסירי הגטו למחנה המוות, בלז'ץ. כנראה שאיש מהם לא נשאר בחיים.
בכל אופן, ב"יד ושם" לא נמצאה אף עדות של ניצול ממגורשי יהודי גרמניה לאיזביצה.

**יום לפני הגרוש ל"מזרח", שלחה זלמה –
באמצעות הצלב האדום - איגרת לארץ ישראל.
היתה זו הדרך היחידה להעביר ידיעה.
מותר היה לכתוב רק 25 מילים:**

אל גברת עדית וילנסקי, בנימינה, פלסטינה.

ילדים יקרים !

נסעתי. אל תדאגו אם לא אכתוב. מקווה שנתראה בבריאות טובה. דרישת שלום
לארנסט, לוטה והילדים.

ד"ש ונשיקות

אמא שלכם

חתימה : זלמה שרה מאיר

תאריך: 21.4.1942

Deutsches Rotes Kreuz
Präsidium / Auslandsdienst
Berlin SW 61, Büchelerplatz 2

23. MAI 1942 831132

ANTRAG
an die Agence Centrale des Prisonniers de Guerre. Genf
— Internationales Komitee vom Roten Kreuz —
auf Nachrichtenvermittlung

REQUÊTE
de la Croix-Rouge Allemande, Présidence, Service Etranger
à l'Agence Centrale des Prisonniers de Guerre, Genève
— Comité International de la Croix-Rouge —
concernant la correspondance

1. Absender .. Selma Sara Meyer
Expéditeur .. Aachen, Alexanderstr. 95
bittet, an
prie de bien vouloir faire parvenir à

2. Empfänger .. Frau Edith V i l e n s k y
Destinataire .. Ben J. a. m. i. n. a. (Palästina)
folgendes zu übermitteln / ce qui suit:

(Höchstzahl 25 Worte!)
(25 mots au plus!)

Liebe Kinder!

Bin abgereist.
Seid ohne Sorge, wenn ich nicht schreibe.
Hoffe auf gesundes Wiedersehen.
Grüßt Ernst, Lotte u. Kinder:
Herzl. Gruß Kuß
Eure Mutter.

(Datum / date) 21.4.42. (Unterschrift / Signature)
3. Empfänger antwortet umseitig
Destinataire répond au verso

Selma Sara Meyer

המכתב האחרון מזלמה מאיר [9]

מכתבי משפחת עמנואל

יונה עמנואל כנציג משפחתו, קיבץ מכתבים של בני המשפחה מתקופת השואה.
עד עליית הנאצים לשלטון בגרמניה גרה המשפחה בארץ זו.

אחרי עלות הנאצים לשלטון עברה המשפחה בשנת תרצ"ד-1933 להולנד. מסתבר
שהמעבר להולנד לא עזר להם להימלט מהגרמנים. בשנת 1940 פלשו הגרמנים להולנד.

מקובץ זה הבאתי את המכתב והגלויה הבאים:

מכתב ובו דברי תורה וברכה מהסבא לנכד שהגיע למצוות

ה"בר – מצוה" של ברוך, פרשת נשא, תש"ב
מכתב מסבא

30.4.1942

יקירי לאי"ט [= לאורך ימים טובים],

יודעים אתם שרציתי להיות אתכם ביום הבר-מצוה של ברוך, כדי לחגוג עמכם את יום
השמחה. הואיל וכנראה עד אז עוד לא יגיע השלום המיוחל, נאלץ לדחות את הנסיעה
המתוכננת. במחשבותיי אני אתכם ואני נותן לכל אחד את ברכתי האבהית.

לך, ברוך יחי', ברכה מיוחדת. שמך כבר מציין את ברכת השלום. רוחו של האיש
שנקראת את שמו* תהיה תמיד קרובה אליך בדרכך בחיים, תשמור עליך ותצילך מכל
רע. אבל גם שם משפחתך עמנואל יהיה מגן לכולכם. כאשר תלכו בדרכי ה', הוא יהיה
עמכם.

כל כלי יוצר עליכם לא יצלח ויחוסל באמת, כי עמנו א-ל.

בפרשתך מוזכרת ברכת כוהנים ותוכנה בוודאי ייזכר בשבת זו. במחשבותיי, מונחות ידי
על ראשך ויביאו עליך ברכת ה'. בפרשה כתוב: "ישא ה' פניו אליך". בגמרא ברכות כ
ע"ב מובא: "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא ייקח
שוחד והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליך. אמר להם הקב"ה: וכי לא
אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' א-להיך והם
מדקדקים (על) עצמם עד כזית ועד כביצה".

אחד מגדולי ישראל שאל על זה: למה מוזכרת כאן המלה "עצמם" שלכאורה מיותרת
לגמרי. והוא עונה על שאלתו: בודאי דבר משובח להחמיר על עצמו, אבל גם "קולא" וגם
"חומרא" עלולים לגרום תוצאות בלתי רצויות. מתוך החומרא לברך ברכת המזון כבר
אחרי כזית, עלולה לבוא קולא גדולה, כגון אם נעביר חומרא זו לתחום של מצוות צדקה,
ונאמר שיצאנו ידי חובה כלפי עניים כאשר ניתן להם רק כזית, מתוך הנימוק שמחויבים
לברך ברכת המזון גם על כזית. לכן מדגישה הגמרא "עצמם", לומר שמדובר בחומרא

על עצמו בלבד. רק כלפי עצמו מותר להחמיר, אבל לא כלפי אחרים. היה קפדן עם עצמו, אבל כלפי אחרים התנהג בזהירות!

אמץ לעצמך דברים אלה בדרכך בחיים ואז יקוימו בך כל שלושת חלקי ברכת הכוהנים. ה' יברך וישמרך ונכסים ארציים יהיו לך לאושר. ה' יברך אותך בכל מקום ותהיה תמיד ברוך ה'. ישא ה' פניו אליך ויחונך, ואז תמצא חן ושכל טוב עיני אלוקים ואדם. יברך ה' אותך בברכה השלישית "וישם לך שלום", חיים של שלום, חיים של עבד ה', הנושא בכבוד את השם ברוך. יברך ה' אותם בכל מקום שתהיה, בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך.

היום אתה נכנס לחוג של אלה שמחויבים לשמור את תורת ה' וללמוד אותה. מזל טוב. כך תביא אושר להוריק היקרים שיחי'.

במחשבותיי אני אצלך. נשיקות מהאוהב אותך,
סבא.

* רבי ברוך עמנואל זצ"ל בהמבורג, דוד של אבא, שבביתו גדל והתחנך אבא, מגיל חמש, אחרי שהתייתם מאביו.

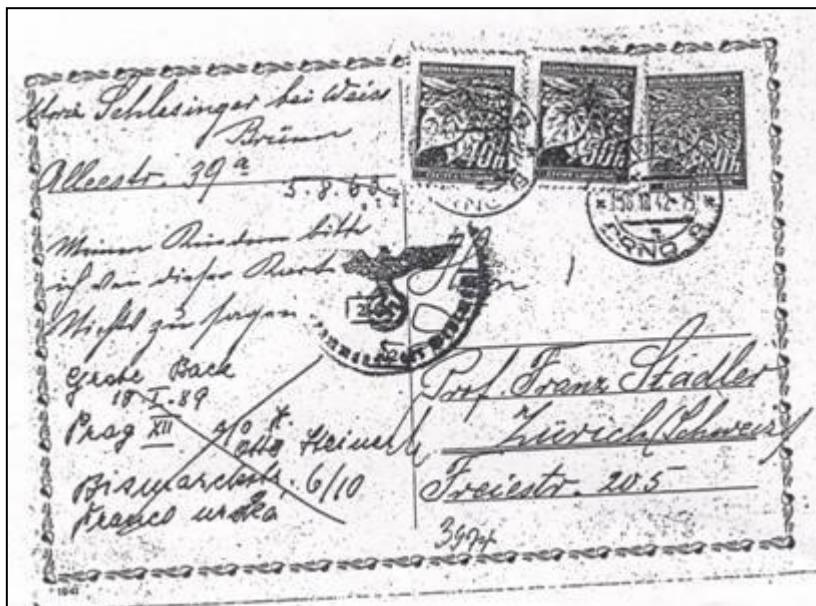
[10]

גלויה מאמא לדוד תיאור בציריך, 10.9.1942

קיבלנו את הגלויה שלך מלאת הדאגה ואני ממהרת להרגיע אותך. אומרים שבחגים לא יהיו מעצרים ואתמול בערב עדיין היה דוד גוטפריד בבית. בכל ערב תופסים ומגרשים בערך 700 נפש מהבתים, מבלי הודעה מוקדמת, ומיד שולחים אותם הלאה. האם דוד טוביה (הרב לבנשטיין) איננו יכול להשיג מאומה? דוד גוטפריד הכין הכל ואינו מפחד. כך הוא כותב. אני כבר השלמתי עם זה. נראה אם נשאר כאן בראש השנה וביום כיפור. האם אף אחד אינו מרחם עלינו? האם אנחנו רעים מאחרים? הלילה היתה בתור האות E. חוץ מזה אנחנו בריאים, ומחר ראש השנה.

[11]

מכתב מצ'כיה

חותמת הצבא הגרמני , נשלח מהעיר ברונו-צ'כיה חותמת: 16.3.42

מקום: העיר ברונו, צ'כיה

השולח: מוריץ שלזינגר

הנמען: פרופ' פרנץ שטדלר, צריך Zurich, פריי שטרסה 205

זמן: 16.3.42 על הגלויה חתימה של הצבא הגרמני!

יקירי, סביר שאני, עם הרבה אחרים, למרות זקנתי המופלגת נאלץ לנסוע. אתם לא תוכלו לקבל סימני חיים חדשים ממני. אני תקווה להישאר בחיים, אל תדאגו. אני בריא ומלא תקוות חיים. אני מבקש לא לשאול על המקום.

בצער רב ובאהבה

מוריץ

[12]

מכתבים שלא הגיעו ליעדם

לידי חוקר השואה, שלום חולבסקי הגיעו 2 מכתבים המובאים להלן.

המכתבים פורסמו ע"י מכון "משואה" באמצעות כתב העת שהם מוציאים לאור: "ילקוט מורשת".

שלום חולבסקי, הבקיא בתקופה, כתב מבוא קצר, הנותן לנו רקע על כותבי המכתב ומקום התרחשות האירועים המתוארים במכתבים:

ב- 26 ביוני 1941 נכנסו הגרמנים לעיר ניסוויז' (Nieswiez) בביילורוסיה.

ב-30 באוקטובר 1941 כונסו כל יהודי העיירה, 4.500 במספר, בכיכר השוק ל"בדיקת תעודות". לאחר סלקציה בו ביום הוצאו 4.000 יהודים להורג בשני בורות סמוכים.

רצח זה של ארבעת אלפים היהודים הטיל צל כבד על 585 היהודים הנותרים שהוכנסו לגטו ולא הותר סיכוי לחיים. בלב מעטים עדיין לחש זיק תקווה, אולי חלק מן היהודים שרדו.

ב- 17 ביולי 1942 הגיעה לגטו הידיעה המרה, שבעיירה הסמוכה, הורודז' (במרחק של 14 ק"מ) נרצחו של יהודי העיירה עד האחרון שבהם. ידיעה זו הייתה בהלם את יהודי הגטו, שמה קץ לזיק התקווה אחרון. יהודי הגטו התכנסו אותו יום בבית-המדרש שהיה בתחום הגטו, אמרו "קדיש" לזכר נרצחי הורודז' ובעצם על עצמם – הם. המוות עמד בפתח.

מרדכי חישין, רעייתו ס. ושלושת ילדיהם היו פליטים שהתגורר בגטו.

למחרת רצח יהודי הורודז', ב- 18.7.1942, כתבו שני מכתבים – מרדכי ביידיש וס. ברוסית – ומסרו אותם דרך גדר התיל שעברה לידי ביתם, לנוצרי מכר, שהסכים לשלוח את מכתביהם לאחר המלחמה לידידיהם.

מרדכי ס. וילדיהם הצליחו בליל האקציה והמרד – 21.7.1942 – לחמוק מהבור שבביתם הגטו אל חוץ לעיר. אולם הם נרצחו, קרוב לוודאי בדרכם אל היער, או ביער עצמו.

הנוצרי המכר מסר לאחר השחרור את המכתבים לחוודיוק ורעייתו גליה, פרטיזנים מהגדוד היהודי ז'וקוב ביערות קופיל.

גליה העבירה את המכתבים לאחותה חיינה קגנבסקה, אף היא פרטיזנית בגדוד ז'וקוב, שגרה בעיר מוהילב. חיינה שלחה את המכתבים ביוני 1999 למכר שלה, מר יצחק אלפרוביץ', איש ניסוויז', עובד בכיר ב"יד ושם" בתל אביב שבבית ווהלין, והוא מסרה לשלום חולבסקי בשנת 1999. הוא תירגם את המכתבים לעברית.

שלום חולבסקי הודה ליצחק אלפרוביץ' על שהעביר את המכתבים לידי.

מכתב 1

יקירי, אני כותב את המכתב ואיני יודע לידי מי הוא יגיע. אני מוסר אותו למכר על הכתובות של ידידינו.

אני כותב את המכתב ב- 18.7.42, יום או מספר ימים לפני ההוצאה להורג.....(במקור: עקזעקוציע). אנחנו בתוך גטו עם טלאים צהובים על בגדינו. על עצמנו ועל ייסורינו – אין מלים לתאר ואין זמן. אנו רואים את המוות ישר בעינינו. אנו הולכים למות בהכרה שהאויב של העולם (דער וועלט שונא) יפסיד במלחמה ושיהיה מי שינקום.

עד עכשיו מחזיקים אותנו המעטים כדי שנכסה במקצת (את הקברים) בדרך נוראה (כשהם) אנשים שעודם בחיים מפרפרים בעינויים איומים (ההדגשה במקור). כמה שלא קראנו על ספרד והאינקוויזיציות אחרות אין להשוות..... האם יש נורא מזה, כשמשליכים אדם על המוקד כמו שזה היה בספרד, או כשזורקים מאות ילדים מול עיני האמהות לתוך בור ומכסים אותם בעודם חיים? והאמהות נאלצות לראות את כל זאת!

אני נמצא עד היום בניסוויז' עם כל המשפחה. חיים מאירקה עם משפחתו בברנוביץ' יחד עם אבא. אמא, עליה השלום, איבדה את עצמה לדעת, השליכה עצמה לתוך באר מים. אנחנו כבר מאובנים עד כדי כך, שהדמעות אינן זולגות. אנו מחכים למוות כמו למלאך-מושיע, כדי להיגאל מן הצרות, מן החרפה והבושה..... אנחנו יושבים בניסוויז' ושומעים איך מדי יום ביומו נרצחת עיר. והנה עכשיו תורנו, היום או מחר. אנו שוכבים לבושים בבגדינו עם הילדים, כאלה יפים ומוצלחים, ומחכים למוות.... הירשלה שלי הוא בחור יפה, גבוה ממני, הגון, חכם ומוכשר. יהודית'קה ילדה יפה, גבוהה מאמה "בחצי ראש". הו, כמה היא נאה. ואחרון חביב שלמה'לה – ילד נאה, חמוד ומתוק.... הו, אוי ואבוי, אוי ואבוי לנו! לנוצרי שישלח את המכתב הבטחתי, שאתם תגמלו לו במתנה על כך שלאחר המלחמה ישלח את המכתב.

שלכם
מרדכי חישין
18.7.42

(מלה בלתי מפוענחת) שלח את המכתב לחנה טשערניכאוו, תל אביב, רחוב לווינסקי 61.

מכתב 2

18.7.42

ישנה הרגשה שמתקרב הסוף שלנו, הימים האחרונים של חיינו. כמה זה נורא! איזה סיוט! בעירנו חיסלו כבר את אחינו ואחיותינו – את כולם, כמו כן בסנוב ובעיירות אחרות. ואני נדונונו לשבת דוממים ולחכות לסוף המקולל של חיינו אנו. הלב נקרע מכאב, הראש כולו סחרחר כמו בעלטה.

השמש זורחת, הכל כך יפה ועלינו להשאיר בדרך טראגית כזאת תבל זה.

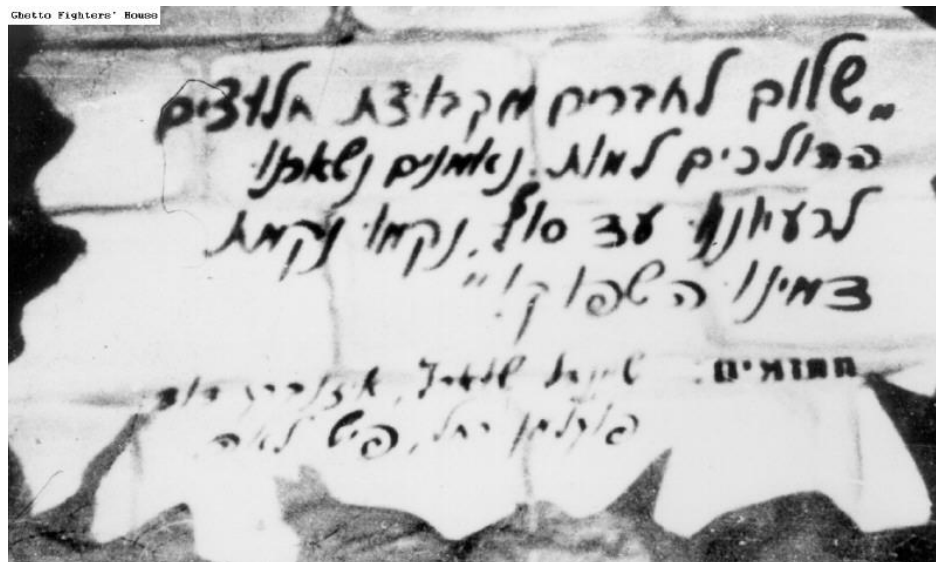
כל כך קשה להאמין לכך. אתה מסתכל על הילדים הקטנים המציצים כמו ציפורים, אך הם אינם מבינים מאומה. איזו אימה, איזה סיוט! כולנו חוזים, האם יכול אדם ברגעים כאלה להשתמש במלים בנאליות? לא, אין מלים למצבים וחוויות נוראות כאלה. רגעים אחרונים! עלינו בהכרה ברורה למות..... אחים ואחיות יקרים שלנו בחוץ-לארץ, אולי יגיעו אליכם המלים האחרונות שלנו, מילות פרידה, ואז תוכלו אולי לדעת על הטרגדיה הגדולה של 10.000 מיתות.

ניסוויז', 18.7
o. חישין

יש רצון להגיד עוד הרבה – אבל לשם מה? האם ביכולתנו להעביר ולו אלפית אחת ממה שעבר עלינו? אנו נדונים למוות ומחכים להוצאה להורג, על מה? הירש'לה שלנו הגדול הוא בן 17, בחור גבוה ויפה, בעל אופי טוב, נדיר. הילד המסכן שלי! האם גם הוא ימות! – מנסה להביא לנו פרוסות לחם, הוא עצמו לא יגע בה, פה ושם חתיכת עץ להבעיר אש.....

[13]

כתובות עם מסרים – על גבי קירות

כתובת על קיר בית הכנסת בקובל (Kovel), שם נכלאו חברי המחתרת היהודית לפני רציחתם: "שלום לחברים מקבוצת חלוצים ההולכים למות. נאמנים נשארנו לרעיונו עד הסוף. נקמו נקמת דמנו השפוך". החתומים הם שיינדל שוורץ, דוד אייזנברג, רחל פוגלמן, לאה פיש. הם נרצחו ב- 1943. [ארכיון לוחמי הגטאות]

כתובות על קיר במחנה דרנסי (Drancy). על הקיר נרשמו שמות אנשים ששהו במחנה וגורשו, תאריכי הגעה ותאריכי גירוש. [ארכיון לוחמי הגטאות]

היהודים ביקשו נקמה

כתובות חקוקות על קיר בית הכנסת הישן בקובל.
נמצא על אחד הקירות שלא ניזוקו בדליקה.

... רעד עובר בגוף. הנה הולכים רוצחינו, לבושים... ידיהם המלוכלכות מכוסות כפפות לבנות. הם דוחפים אותנו זוגות זוגות... אחים ואחיות רחמניים.. הוי, כמה קשה להיפרד מן העולם היפה לנצח... אל ישכח לעולם זה אשר יזכה להישאר בחיים... אחים ואחיות יהודיים, ברחובנו היהודי החף מפשע – נקמו את נקמתנו מן הרוצחים".

על החתום: עלסטער דוד-15.9.42

ראובן אטלס, דע כי כאן ניספו אשתך גינה ובנך אימוש. ילדנו מירר בבכי. הוא לא רצה למות. צא למלחמה ונקום נקמת דם אשתך וילדך יחידך. אנו מתים על לא עוול בכפנו.

גינה אטלס

[14]

"יהודים נקמה!"

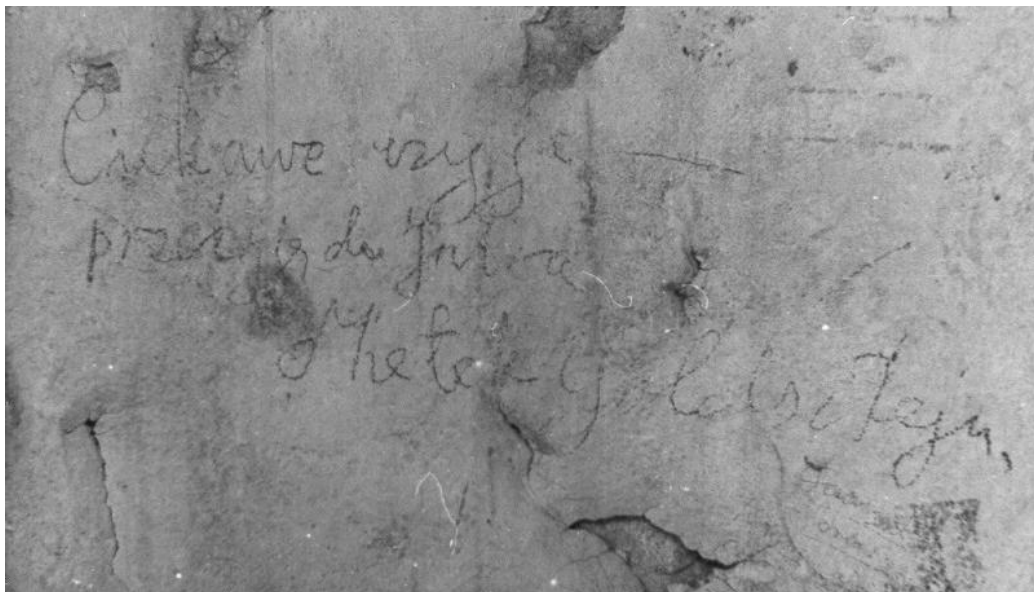
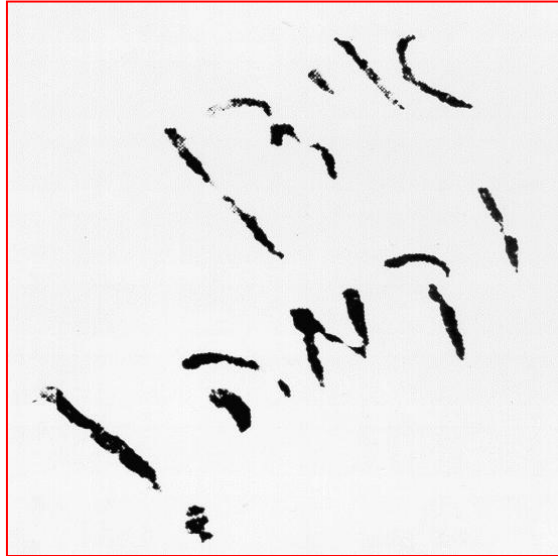
כתובת שנכתבה

בדם הקורבן על הקיר בדירה

בסלובודקה - גטו קובנה, ליטא

בעת התרחשות הפוגרום

[ארכיון בית לוחמי הגטאות]

כתובת על קיר בשטח בו היה הגטו בצ'נסטוחובה (Czestochowa):

"מעניין אם אשרוד עד מחר"

על החתום: מייטק גולדשטיין (Mietek Goldsztejn).

מכתבה של ילדה מגטו אדמפול (Adampol)

אל חברתה בצד ה"ארי" של העיר.

המכתב נכתב בפולנית.

מרילקה היקרה!

סלחי לי שאני שולחת לך ברכות כה מאוחר, אך לא היה לי למי למסור. אל תכעסי שלא מסרתי לך אותן אישית. לבטח תביני שבימים אלו לא יכולתי לעשות זאת. כאשר אני כותבת לך כרגע, יורים כאן. (את ודאי שומעת זאת). נכון שזה דבר נורא?

לתמיד, ידידתך הלינה (Halina). אדמפול, 15/8/1943.

נ.ב. הרגו ברגע זה כ- 20 איש.

תעני לי.

Droga Marylko!
Wybacz, że posyłam Ci tak późno życzenia
lecz nie miałam komu dać. Nie gniewaj
się że nie złożyłam Ci życzeń osobiście,
lecz zrozumiesz na pewno że w tych
dniach nie mogłam tego zrobić.
Gdy to piszę do bi Ciebie, to w tym
czasie strzelają u nas. Ty na pewno
to wytłumaczysz. Prawda że to jest okropna
rzecz?
Pozostaje zawsze
zyczliwa Halina
Adampol dzień - 15 - VIII. 43
P.S. zabili około 20 osób w tej dziedzi.
Odpisz

מכתבים מחברי תנועות הנוער

ברכה חבס, סופרת ועיתונאית, קיבצה 250 מכתבים מתקופת השואה בספרון מיוחד הנקרא: "מכתבים מהגטאות",

שיצא לאור בארץ בזמן התרחשות השואה בשנת תש"ג-1943.

אני מביא כמדגם מייצג רק 7 מכתבים, המשקפים את מצבם הטרגי הקשה של היהודים בשנים הללו.

כותבי המכתבים הם אנשי החלוץ וחניכי תנועות הנוער של ארץ ישראל העובדת לזרמיהם ופלגיהם, חלקם צעירים וחלקם מבוגרים.

מרבית המכתבים כתובים בשפה הגרמנית ומיעוטם בפולנית, צרפתית ואנגלית ומאמצות מסוימות גם בעברית.

ברכה חבס השמיטה קטעים, שמות ומקומות מטעמי זהירות ומניעת חשיפת מידע.

שליחת המכתבים מעידה בעליל, שהישוב בארץ ידע דברים רבים לגבי מצבם של היהודים באירופה בתקופת השואה.

מהמכתבים אנו למדים כי חברי תנועות הנוער ציפו לעזרה וסיוע מחבריהם בארץ.

סלובקיה, 17.4.1943, (לחברים בארץ)

את מכתבכם מיום 12.3 קיבלנו והבאנו אותו לידיעת הוועד-הפועל של ההסתדרות הציונית.

אין לתאר במלים את הרושם העמוק שעשה מכתבכם על כולנו. זה היה קשר ישיר ראשון עם חברים בארץ לאחר הפסקה ארוכה. שמענו מדבריכם החמים, המלאים נכונות לעזרה, את קול הארץ. שמענו והרגשנו והם באו כמרפא ללבנו הדואב. תמיד יגענו והאמנו, כי חברינו בארץ לא יעזבונו בצרתנו הקשה, ומכתבכם זה היה עדות חיה לאמונה עמוקה זו.

ברצוננו לנסות לתאר לפניכם תמונה מפורטת ממצבנו ובעיותינו, כדי שעזרתכם בעתיד תהיה בעלת ערך ביותר.

השואה על היהדות המקומית החלה בפברואר 1942 עם הידיעות על הצפוי לנו. האמצעים שאחזנו בהם לא הועילו, והאסון פרץ בחודש מארס עם גירוש החומר האנושי הטוב ביותר, הנוער מגיל 16 ומעלה.

ההתנהגות והעמידה של הנוער הציוני היתה מתוך גודל נפש מזעזע. בראש מורם צעדנו לקראת הגורל היום, שהיה עוד אז בלתי ידוע. טראנספורטים ראשונים אלה של הנוער היו רק פתיחה לטראגדיה איומה הרבה יותר-הפרדת משפחות וגירוש זקנים, חולים, משפחות עמוסות. הגירוש נמשך באופן בלתי פוסק כל חדשי הקיץ עד אוקטובר. וכך הופקרו לאבדון כ- 60 אלף נפש מתוך יהדות בת 80 אלף הקירוב.

טראגדיה זו התנהלה בקצב כה מזורז, שבמשך ארבעה חודשים גורשו 60 אלף יהודים, קצב שלא הגיעה אליו שום ארץ אחרת.

אין לתאר את המחזות המחרידים בשעת הנסיעה בקרונות בקר חתומים ומחוסרי סידורים אלמנטאריים, עמוסים בערבוביה- ילדים, זקנים, חולים וחולי רוח. עוד בעת שהותם במחנות העצורים לפני הגירוש נשדדו כל חפציהם, והיחס אליהם היה מחפיר.

גם במחנות אלה היו מחזות קורעי-לב, אך תיאור הפרטים יש הכרח לדחותו לימים יבואו. עוד במהלך הגירוש התחלנו לבקש אפשרויות של ארגון עזרה מבחוץ בשביל המגורשים, בצורת חבילות, צרכי רפואה וגם משלוחי כסף. אולם לדאבוננו נוצלה אפשרות זו רק לגבי חלק זעום מאד. מהרוב הגדול לא היו כל אותות חיים מאז יום הגירוש. כשהוברר לנו, שבדרך זו לא תגיע העזרה למטרתה, התחלנו מקימים קשר ישיר עם החברים שם..... בדרך זו עלה בידינו להגיש עזרה מורחבת יותר. היינו מאושרים למצוא את הדרך להקלת מצוקתם של חברינו שאצל צ. (פולין) ולהבטיח את חייהם.

ביולי נתקבלה בשורת-איוב על מעשה ההשמדה בגאנאראלגובארנאמאנט ועל המשכת הגירוש של גולינו. על אף מאמצינו הרבים לא יכולנו במשך חדשים להתחקות אחר עקבותיהם. בראשית פברואר בערך עלה בידינו לקבוע, שבמסגרת ההשמדה נסחפו מאות אלפים יהודים לשטח שבין ראוה-רוסקה ופשאמישל. ידיעות משם לא נתקבלו עד היום, אולם הגיעו ידיעות ממקומות אחרים ולפיהן קשה להניח שהמופקרים לגירוש נשארו בחיים. מצורף פה עתק מכתב מקונסקובוליה, שנכתב על קרעי עיתון מקומי, והוא מבהיר את עצמת הטראגדיה שהתחוללה שם.

בבהירות אפשר עכשיו לקבוע את הדברים כדלקמן:
הגברים והנשים המוכשרים לעבודה נמצאים בשלושה מרכזים עיקריים והם:
אוסוויץ' [=אשוויץ], בירקנאו ולובלין [=מיינדק]. זכות החיים של היחיד תלויה בכושר עבודתו. אם כוחותיו בוגדים בו או אם מחלה שוללת ממנו את כושר העבודה – הריהו חדל להתקיים. קשה מאד לחדור למחנות האלה, בכל זאת הצלחנו להגיע לקשר כשלוה. פעולת העזרה יכולה להתנהל רק בהיקף קטן, כי העבודה במקום זה קשה ללא כל השואה אל שטחי גירוש אחרים.

מלבד שלושת המחנות העבודה הנ"ל נמצאים בגאנאראלגובארנאמאנט גם הבלתי מוכשרים לעבודה: זקנים, חולים, ילדים. כפי שנזכר כבר, גורשו אלה שום הלאה. כתוצאה מפעולות הגישוש שלנו נוכחנו לדעת, שבשטחי הגירוש הקודמים.... נמצאות עדיין קבוצות קטנות של חברים, שעלה בידם להסתתר ולהינצל והם חיים ביערות ובצריפים נשכחים. המצאנו להם אמצעים מסוימים.....

כפי שהזכרנו לעיל, גורשו עד חודש יולי 60 אלף יהודים. כשהגירוש הגיע לשיאו נודע לנו שיש פקודה לסיים את גירושם של 20 אלף הנותרים עד אמצע ספטמבר. בתקופה זו.... נוצרה התכנית של מחנות העבודה שבהם יהיו אמנם היהודים מובדלים לגמרי מיתר התושבים, אך אם זאת יהיה כוח עבודתם מנוצל בשביל המדינה..... במשך חמשת החדשים לא נתקיים למעשה שום גירוש.....

במאוס השנה הוכרז, כי התכנית שנפסקה הגיעה שעתה להמשך... כלומר: גירוש מוחלט. מעתה מתחילה מלחמתנו מחדש, והננו עומדים בפני התחיבויות חדשות.....
ועכשיו על החיים במחנות:

ברגע זה קיימים אצלנו שלושה מחנות הכוללים בתוכם 3000 יהודים. המחנות האלה מהווים קולקטיבים גדולים שהקימו בתקופה קצרה שורה של בתי מלאכה, שיש בהם כבר

כיום לשמש דוגמא למופת; ובמצב זה של חוסר בפועלים השורר במדינה, ממלאים הם שירותים חשובים בהוצאה לפועל של עבודות גדולות. במחנות קיימים בתי מלאכה גדולים לנגרות. טאכסטיל והלבשה, ועוד. הם מקבלים את ההזמנות בחלקם הגדול מהמדינה ובחלקם מפרטים. מן ההכנסה חי הקולקטיב כולו המקיים גם את הבלתי מוכשרים לעבודה – ילדים וזקנים. הואיל והשכר באופן יחסי נמוך מאד, מהוה קיום המחנות והדאגה לסידורים ההיגייניים והסוציאליים ההכרחיים (טיפול בתינוקות וחולים, דאגה לזקנים, בתי ספר וכו') – תפקיד קשה מאד. תבינו עכשיו שאנו זקוקים לתמיכה דחופה.

החיים במחנות קשים מאד. אבל בהתחשב עם העובדה, שאנו מצילים בזה את האנשים מגירוש, כלומר ממות בטוח, הרי זו הצלחה גדולה.....

שלום לבבי.

פ.

[15]

סלובקיה, 4.1943, (לחברים בארץ)

ליקרים שלום רב,

הננו להעביר אליכם בהזדמנות זו דין-וחשבון מפורט על המצב בהחלוץ ועל הפעולה כאן.

מאז קיץ ת"ש ועד עתה עברו עלינו מאורעות ששינו פעמיים את גבולות הארץ והביאו את היהדות הבאסראבית והבוקובינית לידי חורבן כללי. דוקא כאן היה החלק הפורה והמושגש ביותר מבחינה ציונית וחלוצית. בסתיו תש"א ובאביב שנה זו עלו לארץ רוב פליטי באסאראביה, כמה מאות חלוצים ונוער. באביב תש"א ובקיץ באותה שנה, עד פרוץ המלחמה, נוספו פלוגות ההכשרה, הסתעפה רשת הקנים והסניפים.

ואולם בקיץ תש"א גבר הזרם האנטישמי בארץ שלנו. שתי פלוגותינו בקונסטאנצה (דרור וגורדוניה) – פוזרו והובלו מחוסרי כל, קרועים ומיואשים – למחנה הסגר. רק לאחר מאמצים וקרבות כספיים למעלה מכוחותינו, על אף קשיים גדולים – עברו לבוקארשט ושחררו.

בראשית ימי המלחמה נהרגו כמה מחברינו, בפרט ביאסי. בקיץ ובסתיו תש"א נהרס כליל ישוב באסאראביה. אלה שניצלו ממות הוגלו אל מעבר לבוג וגוועים שם מרעב או מתים ממחלות וקור. אחר כך נודע לנו שאי-שם עוד חי מישהו מחברינו או מחברותינו, לרוב יתומים. שרידי משפחות או עיירות, נושאים בזכרונם בלחות ועינוי-תופת. בקיץ הוכרחו כל החלוצים ומבוגרי הסניפים לעזוב את מקומות מושבותיהם והובלו למחנות-כפיה, שהעבודה בהם מפרכת. האספקה – למטה מכל ביקורת, התנאים ההיגייניים גורמים למגיפות וכו'. רוב החברים פונים אלינו בדרישה דחופה לעזרה.

באותו קיץ נחלשה הפעולה התרבותית והארגונית. ביקורת הדואר גרמה להחלשת פעולות "החלוץ" והמזכירות של תנועות הנוער. חוקי הנסיעה שהוכנסו לארץ אינם מאפשרים ביקורים אלא לעתים רחוקות. גורמים אלו הביאו מעין מצב של קיפאון ברוב ערי-השדה. הרבה חוגים חדלו כליל לפעול, ביחוד בערים הנידחות. בערים הגדולות נמשכת הפעולה, אמנם בחוגים מצומצמים, בזירות אך בעקשנות. לכאורה, אין לפעולתנו כעת אלא ערך פעוט. אך אם ננתח את המצב, נראה שעלינו מוטלים תפקידים

חשובים וקדושים ובהם הטעם לפעולתנו. עד פרוץ המלחמה, כל עוד פעלנו בגלוי- היה עיקר פעולתנו: חינוך והשתלמות, אירגון והכנה, הכשרה ועליה. עיקר שאלתנו היתה אז- חלוציות.

עתה עומדים אנו בפני ההכרח ללחום בלי הרף על כל אחד מחברינו לחוד, למען נכבוש לכל אחד מאתנו זכות לחיות. כל פעולתנו הנה מלחמה עזה כדי לאפשר לחברינו לחיות עד סוף המלחמה. משמע: השתדלות בפני השלטונות, עזרה כספית ועלייה בכל הדרכים. בקיץ שוב קרה האסון לחברי השומר הצעיר: י"ג ממיטב חבריו, יחד עם המזכיר, נדונו לבית-כלא. ושלושה נעלמו.

בראשית חודש אוגוסט פוזרה ההסתדרות, הציונית ועמה פלוגות ההכשרה. עד פברואר המשיכה רק פלוגת דרור בפעולה. שליש ממספר החלוצים שוחררו מעבודת כפיה וסודרו במקומות עבודה. השאר מתלבטים מתוך מצוקה מרה, בכפרים, על הכבישים, במנהרות ובתעלות. רובם רעבים ללחם, לבושי קרעים. כמה מהם חלו מסיבת הרעב והעבודה המפרכת. לכל אלה נוספו היוקר ואותו המחסור המבשרים שנת רעב בארץ.

בסתיו שוב נשלחו חברים למחנות ההסגר על גדות הבוג. כל אלה שנשארו עוד בחיים – מצאו סוף סוף קשר אלינו ומבקשים עזרה דחופה. בינתיים כתבו לנו חברינו מבאסראביה ובוקובינה, ממחנות ההסגר השונים, ודרשו תמיכה. אחרת – לא יעמדו עוד בניסיון חייהם. כ- 120 חברים נמצאים במחנות לעבודת-כפיה. כמאה- במחנות ההסגר שבטראנסילוואניה. כל אלה מצפים לעזרה מאתנו; ואנו יושבים כאן אין אונים, מחניקים כאבנו מבלי לעזור להם במידה המינימלית. אל לנו להרשות שמצב זה ימשך להבא!

כאן המקום גם להסביר את יחס העסקנים הציוניים לשאלות "החלוצ". בשנות מלחמה אלו לא העזנו אף פעם לדרוש מהם הבנה לשאלותינו. הפעם הם הצטיינו בהתנכרותם לכל הבעיות שלנו. יש, כמובן, גם יוצאים מן הכלל העושים עבודתם בנאמנות והתמדה. כל זה נאמר כדי להוכיח, כי קשה הוא גורלנו לא רק מסיבות התנאים החיצוניים בהם אנו מוכרחים להמשיך את הפעולה, אלא מפני שעלינו ללחום כדי לשכנע על כך צעד ושעל את הציונים, חברינו המבוגרים, שכדאי ובריא והכרחי ובלתי-מסוכן וכו' הדבר. זהו פרק מכאיב מאד, שלא נסתים עדיין.

מגמת הפעולה לעתיד ברורה לנו למדי: להמשיך, להתבצר, לעמוד בניסיון, לא לבייש את מסורתנו החלוצית. אך לא רק רצוננו הטוב, מרצנו ועקשנותנו יקבעו אם נצא מנוצחים או מנצחים. גם העזרה החומרית תקבע במידה רבה.....

הננו מקיים ומחכים לפתרון חיובי בשאלת העזרה, וכמו כן לידיעות מפורטות מן הנעשה בארץ ובתנועות הקיבוציות.

o.

[16]

פראג, ראשית ינואר 1943

..... המצב בפראג החמיר מאד מאז 18 ביוני (1942). בחדשים יולי-אוגוסט ועד 18 בדצמבר נמשכו ללא הפסקה המסעות, והגדולים שבהם היו בספטמבר וב- 18 בדצמבר. בו בזמן שהגירושים בחדשי הקיץ היו מכוונים לתושבי פראג והערים הגדולות, הרי המסע האחרון, ב- 18 בדצמבר, נועד בעיקר לערי-השדה. התהליך הזה של התרוקנות נמשך והולך. עד כמה שידוע מקבלים המשתתפים זריקות שבועות מספר לפני צאתם,

אחר כך מרכזים אותם במחנות, חברת ההובלה ממיינת אותם ובחלקם מעבירים אותם לטאראזינש', אך חלק גדול מהם נוסעים הלאה, לפולין. את הכוחות הצעירים מרכזים במחנות עבודה הסמוכים לחזית.

החיים בפראג עצמה נעשו קשים מאד והפעולה התרבותית נפסקה כמעט כליל. ה. שעודנו קשור עם הנוער בקבוצות שונות ועושה את מלאכתו בנקודות שונות, נתון גם הוא במצב חמור מאד לרגל ההגירה והצמצומים, חלק מהידידים נמצאים עתה אצל א. (מפעילי התנועה ועלית-הנוער באוסטריה, גורש למחנה-ריכוז). הוא אינו דואג עוד לעלית-הנוער. תפקידו היחיד עתה הוא להקים בית-חולים. לכך זקוק הנהו לעזה אקטיבית. וצו השעה הוא שאתם תמציאו לו אמצעים כספיים, מבלי להתחשב בשם, במפתח ובמספר של כל קבוצה. המצב שם רציני מאד, והויכוח על השימוש באמצעים – לא זה בלבד שמיותר הנהו, אלא גם מזיק. איש איננו יכול להבטיח בשעה טרופה זו, אם העזרה תגיע למועד ואם היא תהיה מספקת. ואף על פי כן אסור להזניח, וצריך לעשות הכל כדי להמציא להם עזרה.....

(בלי חתימה)

[17]

ארץ נייטרלית, חורף 1943 (לחברים בארץ)

-- "הפקודה היהודית" הראשונה בפאריס הוצאה ב- 3.10.40. הודיעו על הרשמה כללית. ב- 1.1.41 הוצאה הפקודה על מינוי קומיסרים אריים על בתי –העסק היהודים. מחנה-הריכוז הראשון היה בטאראלל, אולם התנאים בו עוד לא היו נוראים כל כך. בסוף אפריל 1941 פשטה שמועה, כי במחצית הראשונה של חודש מאי ישלחו למחנות-ריכוז יהודים פולניים, צ'אכיים ואוסטריים. עד 13.5 נשלחו כששת אלפים יהודים למחנה בלואר.

השואה העיקרית התחילה ב-20.8.41. אותו יום ערכו "פעולה" באיזור 11. הפסיקו את מהלך הרכבת התחתית, ושיתקו כמעט את כל התנועה כולה; אספו את יהודי האיזור ללא הבדל נתינות. יומיים אחרי כן עשו כזאת באיזור ה-18. כך אספו כשמונת אלפים איש, שהובלו לדראנטי. רק חודשיים לאחר קיום המחנה הרשו לכלואים להתקשר עם העולם החיצוני.

בסוף ספטמבר בערך לקחו את עורכי-הדין היהודים. המקרה רצה שדוקא בחודש זה התחילו ההתנקשויות בראשי הנאצים ומשרתיהם, מעשה ידי הקומוניסטים ברובם. הנאצים ענו בהשמדת בני-תערובות. לכל נאצי שנרצח היו קובעים מספר ידוע של בני-תערובת ומוציאים אותם להורג. בין ההרוגים – בני 17 וגם בני 80.

בדצמבר 1941 התחילו אוספים בקפדנות את האינטלגאנציה, ובייחוד את הרופאים. נוסד אז מחנה חדש בקאמפיאן. במשך שלושה חדשים אי אפשר היה לבוא בקשר עם הכלואים בצריף היהודי. המצב הסאניטארי בצריף היה קשה ממש; בינואר 1941 בלבד היו 37 מקרי מות.

"גירושים" מן המחנות התחילו למעשה במארס 1942. הגירוש הראשון היה מדראנטי. המשלוח השני מאותו המחנה חל בליל ה"סדר", נשלחו 800 איש. אז באו הפקודות בדבר עוצר מיוחד בשעות הערב. ב- 7 ביוני באה הפקודה על נשיאת התו היהודי. פקודה זו קוממה אפילו את הצרפתי מן הרחוב. באה תגובה ספונטאנית. הנשים והגברים

הצרפתיים ניסו להביע את הסולידאריות שלהם עם היהודים. צרפתים רבים, ובעיקר נשים צרפתיות, ענדו את התו היהודי. היו שהמיטו על עצמם בגלל זה רדיפות מצד המשטרה והז'אנדרמאריה. אחרים השכילו לענוד משהו דומה לתו היהודי שנשא כתובת "ידיד היהודים". נערים היו שמים בד בגדיהם חלק מכרטיס-הלחם שלהם, שהאות "י" היתה בולטת בו – אות זו שימשה סימן מיוחד לכרטיס שנועד לנוער. נשים רבות ענדו חגורות צהובות לשמלותיהן כאות של סולידאריות עם "הטלאי הצהוב". לא מעטים מן המעיזים מסוג זה גורשו מפאריס.

אור ליום ה', גורשו 23 אל יהודים ממוצא פולני, רוסי, אוסטרי וגרמני. התוכנית היתה לרכז 32 אלף יהודים. אולם מאז פרסום הצו על ענידת התו היהודי הספיקו תשעת אלפים להתחמק ולהסתתר, אם מחוץ לפאריס ואם בפאריס גופה. חלק נלקחו לדראנטי וחלק לואלאדראם. במחנה זה היו התנאים איומים. לא הניחו לגשת אליהם. הידיעות המעטות שחדרו מהם הגיעו על ידי קבוצת פועלים צרפתים שעבדו במקום. 11 אלף איש מספר הכלואים שם, ללא כל סידורים שהם. הצלב האדום היה מגיש תבשיל פעם ביום ומים חמים במשורה. הכלואים ממש נלחמו ביניהם על טיפת מים. בכל המחנה סודרו רק 15 בתי-כסא. פרצו מחלות. הפרידו בין אמהות וילדים. האמהות התנגדו לפירוד זה והזעקות הגיעו עד לב השמים. הביאו את מכבי-האש ותחת סילוני-המים התגוללו אמהות וילדיהן ונלחמו עם השוטרים. אז באה תגובה של האוכלוסיה הצרפתית, ובמקומות אחדים גם קיבלה צורה מאורגנת.

הגירושים ממחנות הריכוז אל מחוץ לצרפת נמשכו זמן רב. לא ידוע מספרם המדויק של המגורשים, כשם שלא ידוע לאן נשלחו. פועלי-רכבת צרפתיים היו מוסרים ידיעות לקרובי המגורשים. בפתקה אחת כתבה אשה: "אנחנו כלואים 50 איש בקרון משא ללא חלונות וללא בית-כסא. מסייעים אותנו למקום בלתי-ידוע. שמרי על בני, כי חיי תמו..."

ב- 24.9 גורשו יהודי הארצות הבאלטיות. ב- 27.9 – יהודי רומניה. את אלה לקחו ללא כל הבחנה: יונקים, חולים, זקנים, משותקים, ללא יוצא מן הכלל – תוך 48 שעות גורשו אל מחוץ לצרפת. יהודי פאריס לא ידעו מה נעשה בהם; לבסוף קלטו ידיעה מראדיו-לונדון האומרת, כי הסיעום בתנאים איומים לגבולות ארץ מוצאם. שם עמדה הרכבת במשך שלושה שבועות. כשפתחו אחר כך את הקרונות, מצאו בהם רק חללים...

ב- 5.11 באה השואה על יהודי יון, הדבר בוצע באותה האכזריות כמו ביהודי רומניה. ב- 10.2 נגשו לסיים את גירושם של כל אלה שאפשר היה להגיע אליהם – זקנים בבית מחסה לאינוולידים, ילדים מבתי-יתומים, וכדומה. לא ידוע מה עשו בהם. לאן גורשו? על כך אין ידיעות מדויקות. בלגי נוצרי שעבד בשביל הגרמנים בהובלת מכוניות-משא לפולין, סיפר ממראה עיניו, כיצד הגיע טראנספורט גדול, 7000 איש של מגורשים מצרפת. היה זה בתחנה נידחת בפולין. הנאצים הצליפו בשוטים על האנשים, כדי להמריצם שיצאו מן הקרונות. הובילו אותם ברגל למקום בלתי-ידוע. בכושלים היו יורים במקום. כך נרצחו 600.

פועל צרפתי שהיה בפולין סיפר, שפגש שם יהודים מגורשים מצרפת, והם בונים גשר מעל לנהר. קבוצות קבוצות נשאו על כתפיהם גושי-אבן בשביל אושיות הגשר. המראה הזכיר לו תמונות שראה בימי ילדותו בספרי-לימוד, כיצד בנו היהודים את הפירמידות. כחושים, רק עור לעצמותיהם, סחבו האנשים את הבלוקים הכבדים אל המים – והמשגיחים הנאצים על גבם. לא היו מכשירים לפירוק גושי-האבן מעל כתפי האנשים ולהנחתם מתחת למים, כדרוש בבנין גשר, והעומסים נכנסים המימה ועושים זאת בעצמם. רבים נדרסו מכובד המשא. כך נבנה הגשר על גופות יהודים. מה נעשה בילדים?

מהלכות שמעות שונות. יש אומרים, שהם הובלו למקום מיוחד ושם הוציאו את דמם לצרכי בתי חולים הצבאיים. בפאריס הופצו כרוזים שסיפרו, כי מסרו את הילדים לאיכרים גרמנים המעבידים אותם בפרך.

[ללא חתימה]

[18]

קונסקובוליה-ריוביץ (מחוז לובלין), 3.2 (אחד המגורשים ממלוואקיה לחברו בארץ מוצאו)

עודני חי, לא אדע מדוע – אם אפשר לקרוא לזה חיים. מרגיט היקרה שלי ובתי הפעוטה המתוקה שלי, שריקה, יחד עם עוד 1200 אחרים – הוכו, נורו, נרמסו ביום ה-9 באוגוסט 1942, יום הפוגרום הגדול. לילדה היקרה היה יום 9 באוגוסט – יום ההולדת הרביעי. אחותי, גיסי וילדיו גורשו – 120-150 איש נדחקו מצופפים לתוך קרון שעל רצפתו פוזרה שכבת סיד בלתי כבוי, מוסעים לגירוש. כך גורשו מכאן 3000 איש. קיווינו, אולי יוכלו לחיות איך-שהוא במחזה-הריכוז. אבל בינתיים יש לנו ידיעות שהם הובאו לבאלזאץ, אל מוסד ההשמדה. משם – איש אינו חוזר. אתה יכול איפוא להודיע בביטחון גמור לאחותך ברטה הנמצאת בהונגריה, שבעלה אינו בחיים עוד – גם הוא היה בטרנספורט ההשמדה זה.....

נשארו בחיים 40 מתוך 4500 איש. חיים פה כלואים. אני קרוע ורעב, אבל אינני מבקש כסף למזון. שלח לי לפחות 10.000 זלוטי, כדי שאוכל להימלט מכאן. אחי ייתן לך סכום זה ברצון. ואתה מ. היקר אל תיתן אמון בנשואי תערובת שלך ובמצבך המיוחד. ברח, ברח, ברח לך. כי אתה בורח מסכנת המוות האיום ביותר, והוא – הגירוש.

ג.

[19]

(ארץ ניטראלית אחרת), חודש פברואר (לחברים בארץ) 1943
אדם, שיצא לא מכבר את פולין והצליח להגיע לכאן, מוסר בשם פ. וה.. בדרום מערב פולין:

לפני צאתי ביקשוני חברי מרכז התנועה הנמצאים בערי השדה למסור לכם, שנתקבלה הודעה מאת החברים במרכז (וארשה) על השגת סכומי כסף לרכישת נשק. אשר קרה בימי הגירוש הראשון – לא יחזור עוד. את החלטתם זאת מבקשים החברים למסור לארץ-ישראל. הרושם אצלם הוא שאין עושים די להצלתם; שהזניחו אותם ושכחום. עוד יש ויש להציל. כל אות של עזרה – קו אור באפילה הוא. אילו עמדו אמצעים לרשות התנועות, אשר היה לפעול לא מעט, גם להציל ממש.

[ללא חתימה]

[20]

2.3.1943

רצוננו להודיעך מאורע משפחתי משמח. על אף הימים הקשים החליט עמי היקר שלנו לשאת לאשה את העלמה הריג'ביץ (הוחלט בדבר ההתגוננות). אמנם עדיין לא קבעו את יום הכלולות, אולם הטקס ייערך בימים הקרובים. אולי יהיה ברצונם של ... (אפשרויות הצלה) או של מלך הצל'סקה לשלוח איגרת ברכה? אם כן, הרי עליהם למהר. טקס הנישואין ייערך כנראה בחוג מצומצם בדירתה של הדודה הגנ'סקה. אנו דורשים מקרב לב בשלומך ובשלום כל קרובינו. ברכות מיוחדות שולח הזוג.

נ.

[21]

גלוית דואר שנשלחה על ידי ריטה בלומברג
ממחנה פוניאטובה (Poniatowa). הגלויה נשלחה ב - 26/5/1943
[ארכיון בית לוחמי הגטאות]

גלעד זרובבל כינס את צרור מכתבים של חנצ'קה ופרומקה חברות "החלוץ" בפולין. המכתבים פורסמו בשנת תש"ה-1945.

המכתב הבא נכתב ע"י פרומקה פלוטניצקי, חברת "החלוץ" [הקיבוץ המאוחד] בעיר בנדין שבפולין. פרומקה נולדה בעיירה פלוטניצה שבקרבת פינסק. הוריה היו חסידי סטולין.

באסיפות החברים בהכשרה הקיבוצית בבנדין, סיפרה על סיוריה בביאליסטוק, וילנה, לבוב וורשה, כשהיא מחופשת לנוצריה. חזתה בפוגרומים וברציחות של הגרמנים. הייתה אמיצה ומנהיגה. היא קראה לחבריה לצאת להגנה ולא למות כצאן לטבח.

ימים אחדים לאחר כתיבת מכתב זה, הקיפו הגרמנים את גיטו בנדין. היא וחבריה תפשו נשק ורצו לבונקר הקרוב כדי להילחם בגרמנים. הגרמנים זרקו פצצות תבערה לבונקר, אך היא וחבריה החליטו לא להיכנע. בשארית כוחותיה היא מרימה את ראשה, כאשר בידה האקדח כדי לירות בגרמנים. מאחר שהייתה כבר פצועה, הצליח לקפוץ עליה חייל גרמני ורומסה במגפיו. כך נרצחה.

המכתב המובא להלן, משקף את האירועים. הדברים שפכו אור על אירועי הימים האלה.

נוסף לחתימתה שלה, חתמו על המכתב כל נציגי תנועות הנוער הציוניות בבנדין.

דרום מערב פולין, 17.7.43

ל... ולכל החברים באשר הם שם:

חברים יקרים,

לאחר צפייה ממושכת קיבלנו רק היום, בחרדת שמחה עצומה, את מכתבכם באמצעות X ... לדאבון-הלב איחר במקצת לבוא... ימים ושנים הגינו באפשרות זו לספר לכם על חיינו ומלחמתנו. במשך שנה ומחצה אחרי פרוץ המלחמה, פיתחנו רשת גדולה של הכשרה, ותנועות-נוער איתנות היו לנו, חזקות ויפות הרבה יותר מבימים כתיקונם. אך לפני שעה וחצי הופסקה לדאבוננו כל פעולה תקינה. לאחר התקופה של ארגון הגיטאות התחילה פעולת ההשמדה השיטתית. ההתחלה נעשתה בווארטאגאו (במחוזות לודז' ופוזן). 80 אלף יהודים בערך הורעלו שם בגז (בלשון רשמית קוראים לכך "אויסזידלונג").

בלודז' גופא נשאר קיבוץ יהודי קטן סגור ומסוגר, 40 אלף, הגווע וכלה ברעב. ברגע זה אין לנו כל ידיעות משם. מקום ההשמדה נקרא בשם חאלמו [=חלמנו]. לאחר כך באה תקופת הכיליון של יהודי ליטא, הם הושמדו ביריות בפנארי [=פונאר]. בוילנה, קובנה ושאוולי נשאר 20 אלף בזמן האחרון אין לנו ידיעות גם מהם. נראה כי ליטה [=ליטא] היא "יודנריין"...

עשינו הכנות להגנה, לצערנו בלי הצלחה, בשטח ה"גובר-נמאנט" (ורשה, לובלין, צ'אנסטוכוב קראקוב והסביבה), אין עוד יהודים כלל. ההשמדה בקיטור [=גז] בטרמבלינקי ליד מלקיניה עשתה את שלה, זהו מקום כליון מפורסם, לא רק בשביל יהודי פולין, אלא גם ליהודים מהולאנד, בלגיה וכו'.

הפרק היפה שבמלחמתנו – היה בווארשה. אנחנו ארגנו את ההגנה (X והילדים). קרבות איומים נערכו בגיטו. לדאבוננו נפלו רק מאות אחדות מהשונאים (800 בערך). התוצאה היתה: כל היהודים הושמדו והגיטו נהרס לבלי השאיר שריד. בגוברנמאנט אינו קיים עוד ישוב יהודי, מלבד שלושת מחנות הכפיה (טראוויניקי, פוניהטוב ליד וארשה ופרוקוצ'ין ליד קראקוב) ובהם כ- 30 אלף איש. בעוד שבועות מעטים לא ישאר זכר גם מהם.

ב.. נשארו—כמה אלפים יהודים. – ממשפחות יערי לא נשאר איש. טוסיה, חנצ'ה, לאה פרלשטיין, יוסף קפלן, מרדכי אנילביץ ומאות אחרים, מהקרובים ביותר, אינם בחיים עוד. ממשפחת רייס נשארו רק ... ממשפחת הנוער הציוני..... ממשפחת הבונד.....

אוקראינה ופולאסיה הינן "יודנריין". בביאליסטוק יש עוד כ-20 אלף יהודים החיים בתנאים טובים לערך. מחוז לובלין הושמד כולו בגאז, בבאָלז'יץ ובסוביבור.

הישוב היהודי האחד שהיה נתון עד עתה בתנאים טובים באופן יחסי הוא זה שבשלזיה עילית מזרחית. והנה, לפני שלושה שבועות גורשו משם שבעת אלפים יהודים. משמידים אותם ברירות ובשריפה באושבינצ'ים. במשך השבועות הקרובים ביותר יהיה גם מחוז זה ללא יהודים. בשעה שתקבלו את מכתבנו לא יהיה איש מאתנו בחיים עוד. --- מהטראנספורט האחרון לא קבלנו עד היום כל ידיעה ממישהו. להיפך, ידוע לנו בוודאות, שהם הובלו לאושבינצ'ים. --- בכל המחוזות שכתבתי עליהם ביקרתי אני עצמי והייתי עד ראייה לפעולות ההשמדה ----

עשו כל שתוכלו. אני בספק, אם עוד תוכלו לעזור לנו בעוד ועד, כי אנו רואים את ימינו האחרונים. כל תנועות-הנוער יחד אינן מונות עוד כיום אלא מאות אחדות. ובכלל זה – קיבוצנו וקיבוץ הילדים. תקוותנו להפגש עם "מולדת" לא תתגשם לדאבון-לבנו. דרישת שלום לבבית לטבנקין, אליעזר, בנדרסקי, יערי, קולודני, גולדשטיין, פינחס וכל הקרובים. אנו כותבים מתוך חפזון. אין לנו עוד כוח וסבלנות לכתוב אליכם ככל הדרוש והרצוי לנו.

בברכת לב
פרומקה

[22]

2 המכתבים הבאים מובאים מתוך קבוצת מכתבים שהגיעו ללשכת הקשר של הסוכנות היהודית ושל תנועות הנוער החלוציות בג'נבה בשנת 1942 ופורסמו ע"י לשכת ההסברה של הסוכנות היהודית לארץ ישראל בשנת תש"ג-1943.

המכתבים נכתבו במקורם בגרמנית
והכותבים משתמשים במילים עבריות [בכתב גרמני].

ברטיסלבה, 7.11.42

הנני מאשרת את מכתבך היקרים מ- 22.9 ומ- 2.10 שקבלתי דרך שליח. הדו"ח תמצא את החשבון על השימוש ב- 20 האלפים של מ-מ. יצאנו בטוב אם כי – כפי שהוזכר בדו"ח – השליחים החדשים עלו ביותר; אך מאידך עמדו הם במבחן וקבלו על עצמם תפקיד חדש לגמרי: את החיפוש אחרי המגורשים (אויסגעזידעלטען) שנעלמו עקבותיהם. כפי שהנך רואה מתוך הדו"ח המצורף, מצב הפליטים הוא קטסטרופלי.

אין מלים לתיאור היסורים האיומים העוברים על חברינו שם. צעירים בודדים, שחזרו הנה לאחר טלטולים במשך שבועות רבים, מספרים דברים נוראים המזדהים עם הידיעות המובאות ע"י השליחים. האנשים שם הם ללא בגדים, ללא מזון וללא בית; הם מופקרים לכליון. יתר על כן, יריות בהמון הן תופעה של יום-יום. אנו חושבים, כי צביה תהיה קבר המוני ענקי בשבילנו. מובן שאסור לנו לוותר על כל ניסיון, כל עוד יש לנו שביב של תקווה. שעזרתנו תוכל להועיל. אנו גם עושים את כל אשר ביכולתנו, אך התנאים החומריים לכך הם חשובים מאד, ועל כן עליך להשתדל להגדיל את מדת העזרה המובאת לנו ע"י השליחים.

לצערי, נתעכבה קצת נסיעתי לבלום, ג'וינט, בבודפשט, היות וקשה לי לקבל את הויזה. אך אני מקווה, שאוכל להשיג אותה בכל זאת בימים הקרובים.

כפי שתוכלו לראות מתוך הדו"חות, הורע מצבנו הרעה קטסטרופלית, ביחוד מפני שאין אנו מקבלים למעשה כל עזרה. אין פשוט יכולת לכוחות-אנוש פשוטים לשאת בנטל הכבד ובאחריות הרבה גם להלחם נגד הגרושים וגם למלאות את כל ההתחייבויות הכרוכות בזה – וזה ללא כל עזרה מבחוץ.

אין כוונתי להעלות טענות נגדכם; אני יודעת שאתם מתאמצים יומם וליל, כדי לעזור לנו. כן משוכנעת אני, שגם זאלי מאיר וגם זילבדו זילברשיין עושים את הכל, כדי לסייע לנו בתנאי-חיינו הקשים. אך המו"מ אורך כבר חודשים ואין עד כה כל תוצאה מעשית.

מחנות-העבודה מתפתחים יפה. היועץ האשכנזי, אשר מתנהג בסדר, מקדיש את כל מרצו למחנות. עלינו לקבל בכל אופן תקציב כבר לחדש נובמבר, על מנת שהמחנות על כל סידוריהם הסוציאליים יוכלו להתרחב ללא דחוי. עכשיו הכל תלוי בזה, אם נוכל לסמך על חברינו בחוץ לארץ היות וכוחותינו לבד אינם מספיקים. אין טעם להמשיך בשקולים תיאורטיים; או שיעזרו לנו – או שיבוא עלינו אבדון. אבקש אותך ואת יתר הידידים לא לכעס עלינו, אך יש יסוד להתמרמרותנו.

ג. (קהלה)

[23]

בודפשט 16.10.42

בהסתמכי על שיחתנו הטלפונית, הנני מרשה לי לבקשכם שתשלחו לאנשים המגורשים מסלובקיה – ששמותיהם נקובים למטה – תמיכה כספית וחבילות. הבנק הלאומי כאן נותן רישיון רק בגובה של 30 רייכסמרק; סכום זה הוא פשוט ובלתי מספיק ועל כן אני פונה אליכם בבקשתי הנ"ת. אני מקווה, שתעשו לי את הטובה הזו. הייתי אסיר תודה לכם, לו סדרתם את הדבר בהקדם האפשרי. ביחד עם זה אבקשכם להתערב אצל ד"ר צ'לנוב, שיעביר הנה דרך הצלב האדום הבין-לאומי את הרפואות, שהבטיח לנו. הנני מודה לכם בעד מאמצים.

י.ב.

[24]

מכתבים מארגוני הנוער בארצות הכיבוש הגרמני שנשלחו לארץ ישראל

את הטלגרמה [=מברק] ו-2 המכתבים הבאים מצאתי בתוך חוברת "סטנסיל" שיצאה לאור בראשית 1943 ע"י הוועדה לענייני הגולה שליד הוועד הפועל של ההסתדרות.

בתחילת 1942 הגיעו מכתבים מארצות הכיבוש הגרמני, שנכתבו ע"י חברי תנועת ארץ-ישראל העובדת, "החלוץ", ארגוני הנוער והמפלגה שנשלחו לוועדה לענייני הגולה שליד הוועד הפועל של ההסתדרות. חלקם של המכתבים הגיעו באמצעות שליחים וחלקם באמצעות הדואר.

רובם של המכתבים כתובים גרמנית ובודדים נכתבו בשפה העברית.

המכתבים הללו מעידים כי הנהגת היישוב היהודי ברץ ישראל ידעה על המצב השורר בארצות הכיבוש הנאצי.

מתוכם של המכתבים, אנו למדים כי היהודים ביקשו את עזרת אחיהם בארץ-ישראל.

מטלגרמה [=מברק] מגנף מ-11 במרץ מעבירים ידיעה מאת חברינו בפולין: "צפוי יום הרג קרוב. המועד אינו ידוע עוד, אך הוא תלוי על ראשנו. אם יש בידכם לעשות דבר להציל ולעזור עשוהו בלי שהייה. המשפחה תעמוד על נפשה ותתגונן".

[25]

רומניה הישנה, 4.11.1942

על מצבנו הכללי הודעתי לך בהזדמנויות שונות. כעת יעלה בידי להודיעכם ידיעות מספר על פעולת התנועה ועל דרישותיה מכם. היום קיבלתי את מכתבך מיום 23.9. אנו בריאים, עובדים ומקוים להגיע למחוז חפצנו ומטרתנו. אם בידכם לעזור, ואת זה צריך באופן דחוף – כתבו מהר - -

את עבודנו הנני לבאר להלן:

1. בסוס קיומו של הקבוץ בחווה שאנו עובדים.
2. אמוץ הקשרים בינינו וכל החברים מן הקינים ובין אלה העובדים בעבודה ציבורית, על ידי צירים מיוחדים - - - .
3. משלוח חומר תרבותי וספרים עבריים לקינים.
4. עזרה לחלוצי הקבוץ ולבוגרים מקינים שונים העובדים כעת בסרביה.
5. עזרה לחברינו שנתיתמו בעקבות ההריגה ביאסי.
6. עזרה לחברינו בגיטו צ'רנוביץ.
7. עזרה לחברינו מטרנסניסטריה.

8. להביא מספר הגון של חברים מערי השדה.
9. לא לנתק את הקשרים עם הארצות שאפשר לעמוד אֶתן בחילוף מכתבים.

להגשמת כל הדברים האלה אנו זקוקים לעזרה גדולה ומוכרחים אתם לעזור לנו. כי הצרות והמחסור איומים, ונוראות באו על חברינו בטרנסניסטריה ובצ'רנובץ. חברינו מ"דרור" בהונגריה דורשים עזרה כי אין להם תמיכה. אפשר היה, אבל - - - .

היוקר כאן נורא. עשרת אלפים ליי זוג נעליים, שישים אלף ליי אדרת. אינני יודע את מצבכם, אבל דרשו, הודיעו ועשו דבר - - - .

כתבתי על רגל אחת. פרטים תקבלו על ידי עליית הנוער. כתבו דחופות או תשלחו איש ל..... תחשבו גם על התנועה בהונגריה.

בתקוה ובביטחון כי תחושו לעזרתנו, הנני חותם באהבה ובברכה לכל אלה השואלים עלינו וממהרים לעזרתנו.

י.ו.

[26]

בולגריה, 27.12.1942

יש לי האפשרות למסור לך מכתב זה שלא באמצעות הדואר, וע"כ אוכל לכתוב לך גלויות:

ההנחה, שאתה ואחרים במקומותיך מניחים, כאילו בזמן האחרון הונח לנו במקצת היא מוטעית. נראה לי שהיא נעוצה בעובדה, כי בעתונות המקומית אין כותבים עוד עלינו, והראדיו המקומי אינו מייחד מקום לידיעות בדבר היהודים. לעומת זאת, הרבה והרבה נעשה כאן לדעתנו בלי פרסום-יתר ובפשטות מפליאה. הקונסיסטוריון מתאסף מדי פעם בפעם בראשות הקומיסאר לענייני היהודים. הלה מוסר לחברי הקונסיסטוריון הודעות, אשר תוכנן נמסר ליהודים בבתי הכנסת. באופן כזה, נעלמים הדברים מידיעת הקהל הרחב. דעת הקהל אינה יודעת את אשר עוללים לנו ויש לי הרושם כי בכלל לא נעשה דבר נגנו ולרעתנו.

אין עוד מגרשים אותנו מבתינו בצוותא וע"י צו גלוי, אלא אחד אחרי השני מקבל הודעה מאת הקומיסאריאט לפנות את דירתו עד תאריך מסוים (במשך שלושה ימים מתאריך ההודעה), וכך נשארים אנו אחד אחד מחוסרי גג, גם אני עצמי חושש מאד לקבל באחד הימים האלה הודעה, כגון זאת ובאמת איני יודע מה יהיה עלי לעשות באותה שעה.

שיטה חדשה זו באה במקום הישנה משום, שכנראה, נוכחה הממשלה עצמה שהיא עברה את הגבול של התעללות, ויתכן כי הישוב הבולגרי התחיל מרן ורוטן נגד אמצעים אכזריים ופומביים של הממשלה.

אנו יוצאים עכשיו מביתנו, כשאנו מקושטים מגן-דוד כתום-שחור, אך נראה, שגם דבר זה אינו עושה רושם מיוחד על הישוב המקומי. מובן שהדבר גרם במקצת ליצירת מרחק-מה בין שני חלקי הישוב.

אולם, אולי נעוץ הדבר בחששות האוכלוסין, של ליצור רושם של "ידידי היהודים".

נוסח המכתב:

בבקשה להמציא את זה המכתב אל ראשי ג' ממלכות הגדולות העומדים לעזרתנו - ולהאפיפיור.
ב' תמוז תש"ד לפ"ק.
שמעו מלכים וראשי ארץ
אויב העולם התחיל את חורבן ארץ במלחמתו עמנו. על גוויתנו לימד את עמו רצח ואכזריות. וברצח זה ואכזריות זו שלמדו עשו מה שעשו נגדכם ונגד כל יושבי תבל. ומן בני ישראל חנק עד עתה בכל מיני אכזריות רצח כמו ו' פעמים אלף אלפים נפש באולמי רציחה על יד אדי הרג בבלזץ (Belzec), סוביבור (Sobibor), טרבלינקי (Treblinka) ובירקנאו (Birkenau) אוישוויץ (Auschwitz).
לכם הכוח והיכולת למנוע בעדו על ידי שתנפצו את המסילות המובילות מסעי רצח אלו.
דם נשפך של אלפי אלפים. דם העומד להישפך של אלף אלפים צועק אליכם מן האדמה הארורה הזאת לאמור: האין די לשפך דמנו.
אל תחשבו מחשבות או תתמהמהו, עשו מה שבכוחכם ואדון העולם ישלם לאויבנו ולאויבנו.
אחד מן השוק הרואה בעוני עמו.

צוואות במכתבים ואיגרות

נמצא בידינו מכתב אישי ששלח חסיד לרבו. אריה בן לאה שלח מכתב לרבו הרב ישראל שפירא, האדמו"ר מבלוזוב לפני הירצחו ע"י הגרמנים וכך הוא כותב:

ב"ה, 13.1.1943

רבי ישראל שפירא שליט"א, האהוב והיקר

זה עתה הקיפו הרוצחים את בית החרושת למברשות בו מרוכזים כשמונה מאות יהודים. הרוצחים עומדים לרצוח אותנו, רק שעדיין לא יודעים אם לרוצחנו במקום, או לשלוח אותנו לשריפה (לטרבלינקה, או לבלזץ).
מבקש אני ממך, רבינו היקר, כשתבוא לארץ ישראל, תקים באיזשהו מקום בארצנו הקדושה אבן מצבה קטנה, עליה תציין את שמי ושם זוגתי, למען לא ישכחו שמותינו, או תכתוב ספר תורה על שמנו. אני שולח לכת"ר 50 דולר עם שליח, ואני ממנהר, מפני שהרוצחים מצווים עלינו להתפשט.
אמסור לאבותיך הקדושים פ"ש ממך ואבקש השתדלות בעדך לאריכות ימים ושנים.

עבדו ארי' בן לאה

נ.ב. בני אחותי אצל ואשילבסקי ליד וירצ'יג. אנא, השתדל להוציאם משם ולמסור את הילדים לידיים יהודיות, יהא מי שיהא, ובלבד שיישארו יהודים. אשתי שבע בת חי' נרצחה אתמול. הנ"ל.

[28]

בפעם האחרונה בבית הסוהר, על האים שלי (ו)אייזיק מאיר ניסעלעוויץ (ידוע לי ש)היו לפני המלחמה בפונוביז'.

אני שולחת ברכות לאחיי היהודים שנשארו אחרי האינקוויזיציה, ולואי שיהיו בנם נאמנים למולדתנו הקדושה, ארץ ישראל.

פרידה

[29]

צוואה מהונגריה

דר . סקלי דזוו (קישורגני) בודפשט 5, פוזוני 14. 12 יוני 1944
DR DELHAES RIGAURD עורך דין בודפשט

חברי היקר !

אני מוסר לך את המעטפה הסגורה. במעטפה. צוואתי אני משוכנע ואני מאמין שאתה איש ישר והגון ואיש אימוני. בקשה לי עליך אם נודע לך על מותי תודיע לאשתי אם תישאר בחיים או בתי, אם הגורל ישמור עליה. היינו כל אחד אשר עוד בחיים שצוואתי אצלך. תודיע לבני אשר במקום מבטחים בירושלים. תן לו עצות שיוכל לזכות בתביעותיו ואנא יצג אותו במקום שנדרש.

אני מוסר לך מכתב סגור נוסף, אני מבקשך בכל לשון של בקשה בזמן שנודע לך על מותי שגור את שני המכתבים אם אפשר לבני לכתובת הבאה:

LB SZE'KEL Y ENGINEER

RSOVZKIJ Jerusalem Rechavja 29 Abarbanel street Palestine.

אם אין אפשרות לשלוח את המכתב, אשתי ובתי אינן בחיים תועיל בטובך לפתוח את המכתב ותייצג את בני בהתאם תוכן של המכתב. הודעתי לבני דרך צלב האדום שיפנה אליך בבטחה.

אני חבר בחברה קדישא של בוגרי אוניברסיטאות וגם בחברה קדישא של עורכי דין. אני שילמתי את כל הנדרש בשתי החברות תקווה שהשלטונות לא גזלו את זכותנו במקרה זה הסבר לו את כל הנדרש. אני מודה לך בעד מעשיך הטובים בעתיד. סלח לי שאני מטריד אותך בעניינים הפרטיים שלי. מכל חברי בך כל אמונתי, האל ייתן לך כל טוב ושפע ברכות בעד מעשיך הטובים, ברכה לך ולכל משפחתך באהבה ובדרישת שלום מחברך המכבד אותך.

חתימה.

[30]

הצוואה של שמואל מינצברג נכתבה ביידיש.
הצוואה נכתבה ערב חיסולו הסופי של גטו שאוולי, שבו נרצחו כ-41,000 יהודים.

צוואה!

אנו מצהירים שביום 7 ביולי 1944 ניתנה הוראה לפינוי הגיטו של שאוולי.

אנחנו רוצים שיידעו הדורות הבאים את שמותינו:

(1) שמואל מינצברג בן שמעון, מן העיר לודז', (2) אשתו רייזלה לבית זאקס, מווייגובה, (3) פייגלה זאקס, אחותה ו-4) פרידה ניסלביץ' מווייגובה, בת נחום צבי.

אנחנו לא יודעים לאן מגרשים אותנו. בגיטו מחכים 2000 טיהורים לפקודת היציאה. גורלנו אינו ידוע. מצב הרוח שלנו נורא.

הלוואי שתיכון מלכות ישראל במהרה בימינו.

שמואל מינצברג

[31]

צוואה ל"יאהרצייט" [יום השנה לזיכרון הנפטר]

ערב חיסול יהודי העיירה מוליטאט שבליטא, כתבה אשה צעירה מכתב פרידה לבעלה בדרום אפריקה. קרוב לוודאי שהמכתב נזרק החוצה מן הבניין שבו רוכזו היהודים לפני האקציה. אשה ליטאית מצאה את המכתב. המכתב נכתב ביידיש.

משה בונה ביילה היקר

הלוואי שתהיו כולכם בקו בריאות ואנו נתפלל עבורכם [עם אלוהים, בעולם הבא]. האיש שישלח לך מכתב זה, צריך לשלם לו. אנחנו צמים כבר יומיים ועכשיו נלך לטבח.. ה"יאהרצייט" [יום הזיכרון] שלנו יהיה 29 באוגוסט. תזכור את התאריך. אבא לא בבית ומי יודע, כבר הרבה זמן שהלך. אנחנו עומדים לבושים, כולנו, יחד עם ילדיי היקרים, ומחכים. עכשיו כולנו בבית המדרש. שבענו כבר את החיים האלה, ופעמים רבות ביקשנו שיבוא המוות. בראש חודש אב העמידו אותנו בשורה כדי לירות בנו, אבל אירע נס. היום יהיה הנס אם ירחם עלינו השם. משה, הם רוצים לפגוע בילדיך הקטנים, זה מה שהם רוצים. אז שלום ותהיה חזק. אנחנו היהודים מקריבים את עצמנו כדי שתינצל.

ציפורה

[32]

תחושותיה של אישה הנרדפת ע"י הגרמנים, דאגותיה וגעגועיה להוריה

אווה פרומר-פרקש, כינסה את מכתביה של מרטה וולדנר, שנולדה ב-12.5.1925 בברטיסלאבה להוריה אדולף וברטה.

אני מביא 3 מכתבים מהקובץ הנ"ל, המייצגים את תחושותיה של אישה הנרדפת ע"י הגרמנים ודאגותיה וגעגועיה להוריה.
מובא בזה פתק, שנכתב בעפרון, בכתב יד צפוף, אותו הבריחה מרטה לאימה. לא ברור אם נשלח ממחנה פטרונקה שבפאתי ברטיסלאבה או בימים הראשונים לשהותה במחנה אושוויץ.
ההערות בתוך המכתבים הם של אווה פרומר-פרקש [=א.פ.].

מוצקו היקרה ביותר שלי.

היום יהיה הכל כבר מסודר יותר. זה מאד קשה. יושבים סתם בתוך קש. בית השימוש כמעט תמיד סתום. על מאה איש יש בערך אחד. בדיוק כך זה גם עם המים. האוכל סביר. נניח. השינה קשה. למרות זאת אני ישנה את מנסת השעות הרגילה. חוץ מהלילה הראשון. משך היום משתדלים לנוח מתלאות השינה. לא קר לנו. עם השן. אני חושבת שזה מאד קשה.
(ברטה, אמה של מרטה חשבה כנראה שאם תשיג למרטה אישור מרופא שיניים שהיא זקוקה להמשך טיפול. אז ישחררו אותה לחופשה א.פ.).

אני היית רוצה, מאד. מאד רוצה, בדרך נורמאלית לצאת מכאן. אני מוכנה להתחתן מתי שלא יהיה. רק צריך שיהיה לו רישיון עבודה אחרת אני חושבת זה לא יעזור.
(בהתחלה לקחו בחורות רווקות בלבד. לכן ניסתה מרטה להגות את רעיון החתונה. אבל כנראה שבתקופה זו לקחו כבר גם גברים. פרט לאלה שהיה להם רישיון עבודה מיוחד א.פ.).

אבל.....(כאן היה רשום כנראה שם מבריו הפתק. ומרטה מחקה אותו כדי לא לסכן את האיש א.פ.). כבר יגיד לך לאן לפנות בקשר לגננות.
אם אפשר היה לסדר את זה, זאת אני מאחלת לעצמי נורא. זה יכול היה להיות אולי פתרון לזמן ממושך יותר. כיון שאין לדעת אם לא בתקופה הקרובה ביותר כשיעבירו אותנו מכאן, יגיע תורן של קבוצות אחרות אולי אפילו משפחות, להגיע לכאן.
זה יכול היה להיות מאד טוב עם הגננות. אני לא יכולה אפילו לתאר עד כמה אני מאחלת זאת לעצמי.

אני כבר פחות או יותר התרגלתי. אני נמצאת בחברת בחורות די נחמדות. ולפעמים אפילו שמח כאן. כאן עוזרת לנו ה- KZ, אבל חושבת שבכל מקום אחר יהיה עוד הרבה יותר גרוע. מי יודע לאן עומדים להעביר אותנו אפילו על זה שנישאר כאן. אי אפשר לסמוך. תנסו מאד, בעיקר גננות ונישואין.
אנחנו כאן כל הזמן תחת השגחה. אי אפשר לעבור בחופשיות מחדר לחדר או לבית שימוש. גם מצבה של מלה די טוב. אני נפגשת אתה שלוש פעמים ביום. אם זה מצליח לנו לעבור האחת לשניה.

מספרים שייקחו לנו את החפצים האישיים שהבאנו מהבית. מה עם הדירה ועם אבא?
את האוכל ששלחתם לי קיבלתי. אבל את ז'קט והגרביים לא.

אני תמיד שמחה כשמישהו שאני מכירה מברטיסלאבה בא לעבוד כאן. אני ביחסים די טובים עם הבנות. אחדות די מגעילות זה הרי תמיד כך. הכי טוב אני מסתדרת עם ווילמה שילר.

אני מנשקת אותך ואת כל הקרובים. את השפיררים. את אבא ואותך אף פעמים.

שלך מרטה.

תודה בשביל מברשת השיניים והסבון. שעון יש לי.
[33]

המכתבים הבאים הם מכתבים רשמיים שנשלחו ע"י מרטה באישור שלטונות המחנה. הם נכתבו כנראה באותו יום בחודש נובמבר 1942 ונשלחו ממחנה ההשמדה בירקנאו. המכתבים מיועדים אל אימה באמצעות העלמה צוונגרוש. אווה פרומר פרקש סבורה שהעלמה צוונגרוש עבדה לפני המלחמה בחנות של ברטה ובעקבות חוקי הגזע הייתה לבעלת החנות. בתחילה ברטה עבדה אצלה ואחר כך אולי גם הסתתרה אצלה. לאחר המלחמה העבירה גיזלה צוונגרוש את החנות בחזרה לבעלות של ברטה.

עלמה צוונגרוש יקרה ביותר,

אני מבקשת ממך מאד. להעביר מכתב זה לאמי. או אם היא לא נמצאת בברטיסלאבה. לשלוח לה אותו. מאד חשוב לי לאחר תקופה כה ארוכה להעביר לה סימן חיים. אני מודה לך מאוד ונושקת לך אלף פעם.

אמאלה היקרה ביותר שלי!

אני מאושרת אחרי תקופה כה ארוכה לכתוב לך בפעם השנייה. בודאי היית לגמרי מיואשת כיוון שלא כתבתי לך.

הייתי חמשה חודשים באיזשהו מחנה (שם המחנה טושטש על ידי הצנזורה א.פ.). לפני שלושה חודשים הועברנו כולנו לכאן.

בספטמבר הייתי מאד חולה. אבל שוב הבראתי וחזרתי לכוחותיי.

עכשיו אני עובדת בכביסה. עבודה יותר קלה מאשר בחוץ.

אני כאן לגמרי לבד. חברתי היחידה היא סוניה בידרר. אתה אני גם ישנה..... (מילה שטושטשה על ידי הצנזורה א.פ.).

אני פוחדת מאד מהקור הקשה של החורף. אני אשמור על עצמי. עד כמה שהדבר אפשרי לי.

אל תדאגי לי אמאלה אני כבר איכשהו תמיד אסתדר. את תדאגי רק לשמור על עצמך בריאה וחזקה ולהישאר במשרה שלך. אני מצפה בגעגועים לרגע בו תחזרי לאבא או הוא אליך!

מתי תהיו שוב יחד? אני מתגעגעת מאד למספר מילים ממך ומאבא. נושקת אותך אלף פעם.

שלך , מרטה.

[34]

מכתב מברטה לאדולף [אביה של ברטה]

אני מאד מאוכזבת ומיוסרת עמוקות כי הרי מכל מלה הרגשתי מרירות וגעגועים החוצה והדבר העצוב ביותר הוא שמרטה'לה המסכנה בנסיבות הקיימות הייתה מאד חולה. מי ייתן וישמור לנו עליה אלוהים בריאה וייתן גם לנו כוח וסבלנות לעבור תקופה קשה זו. לו רק ידעתי איך לעזור לה זה שהיא פוחדת מהחורף מעיד על כך שהיא לא מצוידת כראוי!

אבא'לה מה סידרת אתה. אנחנו מיואשים. תחילה שמחתי כשנודע לי שהגיע מכתב ממרטה. ומאד התרגשתי לא תיארתי לעצמי מצב גרוע כל כך. אתמול הגיעו גם ממך שתי גלויות דואר. מה- 21 ומה- 27 בנובמבר. עכשיו יהיה לי כבר יותר זמן לכתוב עד עכשיו הייתי מאד עסוקה במשרה שלי. המשכורת שלי סדירה. לי אתה באמת לא צריך לדאוג. באשר לילדה. נשבר לי הלב. למה אנחנו צריכים להיות מיוסרים כל כך. אני מקווה שאתה בריא. אבא'לה שמור על עצמך. מנסקת אותך הרבה פעמים.

שלך, ברטה.

[35]

העברת מסרים ומידע ע"י פתקאות

בשנת 1939 הייתה פרל בניש צעירה לימים, תלמידת סמינר בית יעקב בקראקוב. היא עברה גלגולים רבים בתקופת השואה, החל מכניסת הגרמנים לקראקוב, העברת היהודים לגיטו, הייתה עדה לרציחות, יישום חוקי הגזע, השפלות ועינויים של יהודים. המשפחה טולטלה לאזורים שונים כדי להישרד, עברה תלאות קשות במחנות אושוויץ ומאוטהאוזן. היא שרדה את השואה עד שהגיעה לניו-יורק ובני ברק.

היא ראתה בהישרדותה סימן מהשמים. עלייה למלא שליחות בהמשכת המורשת היהודית ובאותה עת לזכור וגם לא לשכוח את צוואת הנרצחים הזועקים: זכור!

את קורותיה העלתה על הכתב והוציאה לאור את ספרה: "הרוח שגברה על הדרך". היא קראה לספר בשם זה מכיוון, שכאשר כבשו הגרמנים את פולין בסערה, דומה היה כאילו קם לתחייה הדרך האגדי מקראקוב הפולט להבות אש וזורע חורבן בכל אשר יפנה. היהודים חסרי ההגנה הפכו טרפו, ובעוד העולם כולו מתבונן במחזה באדישות, נפלו אינספור קורבנות בידי המפלצת צמאת הדם.

בספר העדות שלה היא מספרת על העברת פתקים שגרמו לדאגה וחרדה בקרב בני המשפחות.

מכתביהם הראשונים של הבנים הגיעו לסלומניקי. הם הוברחו בדרך-לא-דרך מתוך ה"יולאג", או כפי שנקרא בשמו המלא – "יודן-לאגר".

מחנה זה היה שייך למערכת גדולה של מחנות עבודה, אותם הקימו הגרמנים בסמוך לקראקוב. שמחנו מאד לשמע הידיעה כי שלום להם, וכי נמצאים הם בקרבת מקום.

אולם, בעקבות אותה התרשמות ראשונית משמחת, החלו להגיע פתקים אישיים: "החיים כאן קשים ממש", נכתב באחד מהם.

"אין די מזון, ואף מנות הלחם אינן מספיקות להשקיט את רעבוננו לאחר יום עבודה מפרך", נרשם בפתק אחר, "העבודה כאן קשה ומפרכת באופן בלתי אנושי. הגרמנים מניחים מסילות ברזל לרכבות, ועלינו לשאת את קורות הברזל הכבדות כל כתפנו. הם דוחקים בנו ומשסים בנו כלבים ואנשים. כל ארבעה או שישה גברים חייבים לשאת קורה ארוכה וכבדה, והם מדרבנים אותנו בקריאות: "לאופן! לאופן!" – רוצו, רוצו! כשאנו מסיימים להניח קורה במקומה, עלינו להגביר את מהירות ריצתנו בדרכנו להביא את הקורה הבאה. כך עובר עלינו יום שלם – ריצה בגוו כפוף, נושאים את משאנו הכבד, ושוב ריצה..... וחוזר חלילה. בתמורה לכך, אנו מקבלים קערת מרק דליל אחת ליום. לא נוכל להחזיק מעמד לאורך זמן".

הודעות אלו שינו את מצב רוחנו לחלוטין. לבן של האמהות נקרע מדאגה, ובמוחן ניקרה השאלה כיצד יכולות הן לבוא לעזרת בניהן.

גווי נרעד למקרא אותם מכתבים. רחמנות על מנדק! אם אותם בחורים גבוהים וחסונים אינם מסוגלים לשאת עוד את סבלם, כיצד תחזיק אתה מעמד – נער קטן ורזה שכמותך?

סוף סוף, בערב חג השבועות, הגיעה אף על מעוננו פתקה: "גוט יום טוב, משפחתי היקרה. מה שלומכם? אקווה כי הכל כשורה, וכי לא היו כל הפתעות. שלומי טוב. אל תדאגו לי, אני מסתדר. אך אנא, השגיחו על ההורים. אשתדל לשמור על קשר ככל יכולתי. עד אז, שנשמע בשורות טובות. מנדק".

מנדק היקר! אצלנו תמיד היה הכל בסדר. מעולם לא חסר לו מאומה; דאגתו היחידה היתה לשלום הזולת. כמה שיקפה פתקה זו את אישיותו! ידוע ידעתי כי סובל הוא באותה מידה כפי שסובלים האחרים, ואולי אף יותר – בהתחשב בגופו השברירי. ישמור עליך האלוקים, אחי הקטן היקר לי, ויגונן עליך בעוברך בים הסוער.

[36]

מכתב שנשלח ע"י ניצולה לאחר סיום המלחמה

מכתב זה נכתב ע"י ניצולה לאחר סיום מלחמת העולם השנייה. המכתב מבטא את אי וודאות של הניצולים לגבי העתיד והכיסופים להגיע אל המנוחה והנחלה.

אהרונוביץ אמנון, בנה של מרים [מניה] אהרונוביץ [גרשטיין], מצא בבית אמו 13 מכתבים הכתובים באידיש, שנשלחו לדודיו בקיבוץ טירת צבי. הוא פרסמם בעבודת סיכום שכתב. הבאתי בפניכם את אחד המכתבים.

אימו שרדה את השואה, כשבעלה הראשון היה בסיביר. הם נפגשו שוב לאחר המלחמה והחליטו להצטרף לקבוצת "איחוד" שהתארגנה במחנה המעבר בוורוצלב שבפולין.

אימו עלתה לארץ בשנת 1947 בעלייה בלתי-ליגלית באוניית המעפילים "סוזנה-שושנה". המעפילים הורדו בחוף ניצנים, נתפסו ע"י הברטים ונשלחו לקפריסין. עלתה לארץ ממחנה זה בספטמבר 1947.

ברסלאו, 14.2.1946

אהובי ויקירי!!

כמעט שבועיים, שאנחנו נמצאים בעיר. בוודאי קבלתם גם את המכתב שלי מטשרנוביץ. כבר שבועיים שאנחנו נמצאים בקבוץ "איחוד", ואני מקווה שהפעם נצליח. האם אתם יכולים לעשות משהו למענינו? אני יודעת שאינני צריכה לבקש זאת מכם (ודאי תעשו את זה גם ללא בקשתנו – א.א.). אנחנו מאד מודאגים מכם, כי זמן רב שלא קבלנו מכתב מכם, ומי יודע מתי נקבל משהו מכם.

קשה מאד להמשיך ככה בחיים אלו. ואני מקווה שנהיה ביחד, ואז הכל יהיה כדאי. עד עכשיו, (בעצם), לא הצלחתי ביותר בחיי. מה שאני מאחלת לעצמי ולכם ולכל עם ישראל, שתתגשמה כל השאיפות.

אני מרגישה שאני מוכרחה להגיע למטרה ולהגשמת השאיפות. יותר מדי החיים נצלו אותי. אינני יכולה להמשיך להיות יותר מנוצחת. אני מקווה שנהיה ביחד והכל יהיה כדאי.

היו שלום והיו בריאים קרובי היקרים. אתם הקרובים היחידים שנותרו לי מההורים, הדודים והקרובים האחרים.

שלכם – מאני (מרים)

ב"ה

"משנכס אדר מרבים בשמחה" – מי ייתן ונהיה מהר ביחד.
ישעיהו

[37]

אבן אליעזר: "דפי צילום מהרצאתו בכנס הבינלאומי השלישי של ניצולי השואה בנושא – השפעות מוסריות ואתיות על האנושות", 9-11 באפריל 2002, [החוברת נמצאת בספריית יד ושם]

אהרונביץ אמנון: "מכתבים מניצולי שואה במחנות העקורים על אדמת פולין", עבודת סיכום על מכתבי המשפחה, 2001-תשס"א. [נמצאת בספריית יד ושם]

אייבשיץ יהושע: "בקדושה ובגבורה", המכון ללימודי השואה, תשנ"ד-1994.

בן-יוסף יצחק: "מכתבים מקפריסין", קצין חינוך ראשי, ענף השכלה, תשל"ג – 1973.

בכרך צבי [עורך]: "אלה דברי האחרונים - מכתבים אחרונים מהשואה", יד ושם, תשס"ב-2002.

ברוינק גדליה: "מכתבים מהבריגדה", חייל הבריגדה העברית מתכתב עם יקיריו במלחמת- העולם השנייה,

גלעד זרובבל [עורך]: "חנצ'קה ופרומקה – מכתבים ודברי זיכרון", הקיבוץ המאוחד, תש"ה-1945.

הסוכנות היהודית: "מכתבים מן הגולה הנאצית", ירושלים, תש"ג - 1943.

חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עם עובד, תש"ג - 1943.

חולבסקי שלום: "שני מכתבים מהגטו ברגעניו האחרונים", ילקוט מורשת, גיליון סט, ניסן תש"ס, מאי 2000, עמ' 156-157.

טננבוים-תמרזרף מרדכי: "דפים מן הדליקה", פרקי יומן-מכתבים-מאמרים, יד ושם-לוחמי הגיטאות, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ד-1984.

טרונק ישעיה: "מכתבים משנות השואה", קובץ "זכור" יב- תשנ"א-1991, עמ' 118-127.

מאייר מוריס: "מכתבים לבני", תפן, המוזיאון ליהדות דוברת גרמנית, תשס"ב-2002.

מאיר אלמוג [עורכת]: "מכתבים אל תוך השואה 1933-1945, משפחת מאיר-וולף, משפחת לבנו-באור", הוצאת המשפחה,

מיטלמן שלמה: מכתבים מן החזית, מכון רינגלבלום, תשכ"ח - 1968

"מכתבים מארגוני נוער אשר בארצות הכיבוש", מסמך פנימי בסטנסיל של הועדה לענייני הגולה, הוועד הפועל של ההסתדרות, אפריל 1943, ארכיון יד ושם, מספר 76-822.

סימון יכין: "מכתבים מימי השואה והמחתרת", בית לוחמי הגטאות, תשכ"ג-1963.

עמנואל יונה: "מכתבים וזכרונות מתקופת השואה", הוצאת המחבר, תש"ן-1990.

עמנואל יונה: "יִסְפָּר למשפחה", קורות משפחה בשואה, מוסד יצחק בויאר, תשנ"ד-1944.

פלד עודד: "מכתבים לברגן בלזן" [שירים], הקיבוץ המאוחד, 1978.

פרומר- פרקש אווה: "מכתבים מאושוויץ", מרטה 1925-1942 על נערה שנולדה בברטיסלאבה, הוצאת המחברת, תשס"א-2001.

קונוואי ג'ון: המכתבים האחרונים של משפחת בראנדט-מאיר מברלין, קובץ מחקרים יא, יד ושם, תשל"ו-1976.

קליימן יהודית [עורכת]: "אגרות 'מאין שם', אגרות אחרונות של יהודים מארצות השלטון הנאצי", יד ושם, 1988-תשמ"ח.

קרמיש יוסף: "מכתבים חשאיים מגיטו וילנה לגיטו ורשה", ילקוט "משואה", תשמ"ו-1986.

מקורות – מראי מקומות:

1. קונוואי ג'ון: "המכתבים האחרונים של משפחת בראנדט-מאיר מברלין" עמ' 82-83.
2. קונוואי ג'ון: "המכתבים האחרונים של משפחת בראנדט-מאיר מברלין", עמ' 100-101.
3. קונוואי ג'ון: "המכתבים האחרונים של משפחת בראנדט-מאיר מברלין", עמ' 100.

4. קונוואי ג'ון: "המכתבים האחרונים של משפחת בראנדט-מאיר מברלין", עמ' 100-101.
5. אבן אליעזר: "דפי צילום מהרצאתו בכנס הבינלאומי השלישי של ניצולי השואה בנושא –השפעות מוסריות ואתיות על האנושות", עמ' 61.
6. אבן אליעזר: "דפי צילום מהרצאתו בכנס הבינלאומי השלישי של ניצולי השואה בנושא –השפעות מוסריות ואתיות על האנושות", עמ' 61.
7. אבן אליעזר: "דפי צילום מהרצאתו בכנס הבינלאומי השלישי של ניצולי השואה בנושא –השפעות מוסריות ואתיות על האנושות", עמ' 60.
8. טרונק ישעיה: "מכתבים משנות השואה", עמ' 118-127.
9. "מכתבים אל תוך השואה 1933-1942", עמ' 7-9.
10. עמנואל יונה: מכתבים וזכרונות מתקופת השואה, עמ' 16-17.
11. עמנואל יונה: מכתבים וזכרונות מתקופת השואה, עמ' 23.
12. אבן אליעזר: "דפי צילום מהרצאתו בכנס הבינלאומי השלישי של ניצולי השואה בנושא –השפעות מוסריות ואתיות על האנושות", עמ' 10.
13. חולבסקי שלום: "שני מכתבים מהגטו ברגעיו האחרונים", עמ' 156-157.
14. שמאי גולן השואה: פרקי עדות וספרות, עמ' 147, 171.
15. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 143-146.
16. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 176-179.
17. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 65-66.
18. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 113-116.
19. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 46-47.
20. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 48-49.
21. חבס ברכה: "מכתבים מן הגטאות", עמ' 49.
22. גלעד זרובבל [עורך]: "חנצ'קה ופרומקה – מכתבים ודברי זיכרון", עמ' 142-144.
23. "מכתבים מן הגולה הנאצית", עמ' 20.
24. "מכתבים מן הגולה הנאצית", עמ' 21.
25. "מכתבים מארגוני הנוער בארצות הכיבוש", עמ' 6.
26. "מכתבים מארגוני הנוער בארצות הכיבוש", מכתב ח, עמ' 6-7.
27. "מכתבים מארגוני הנוער בארצות הכיבוש", מכתב לב, עמ' 30-31.
28. י.אייבשיץ: "בקדושה ובגבורה", עמ' 329.
29. קליימן יהודית [עורכת]: "אגרות 'מאין שם', אגרות אחרונות של יהודים מארצות השלטון הנאצי", עמ' 101.
30. אבן אליעזר: "דפי צילום מהרצאתו בכנס הבינלאומי השלישי של ניצולי השואה בנושא –השפעות מוסריות ואתיות על האנושות", עמ' 75.
31. קליימן יהודית [עורכת]: "אגרות 'מאין שם', אגרות אחרונות של יהודים מארצות השלטון הנאצי", עמ' 99.
32. קליימן יהודית [עורכת]: "אגרות מאין שם, אגרות אחרונות של יהודים מארצות השלטון הנאצי", עמ' 50.
33. פרומר- פרקש אווה: "מכתבים מאושוויץ", מרטה 1925-1942 על נערה שנולדה בברטיסלאבה, עמ' 5-6.
34. פרומר- פרקש אווה: "מכתבים מאושוויץ", מרטה 1925-1942 על נערה שנולדה בברטיסלאבה, עמ' 7.
35. פרומר- פרקש אווה: "מכתבים מאושוויץ", מרטה 1925-1942 על נערה שנולדה בברטיסלאבה, עמ' 8.
36. בניש פרל: "הרוח שגברה על הדרקון", עמ' 123-124.
37. אהרונביץ אמנון: "מכתבים מניצולי שואה במחנות העקורים על אדמת פולין", מכתב מספר 1.

סיום גיליון מספר 10